

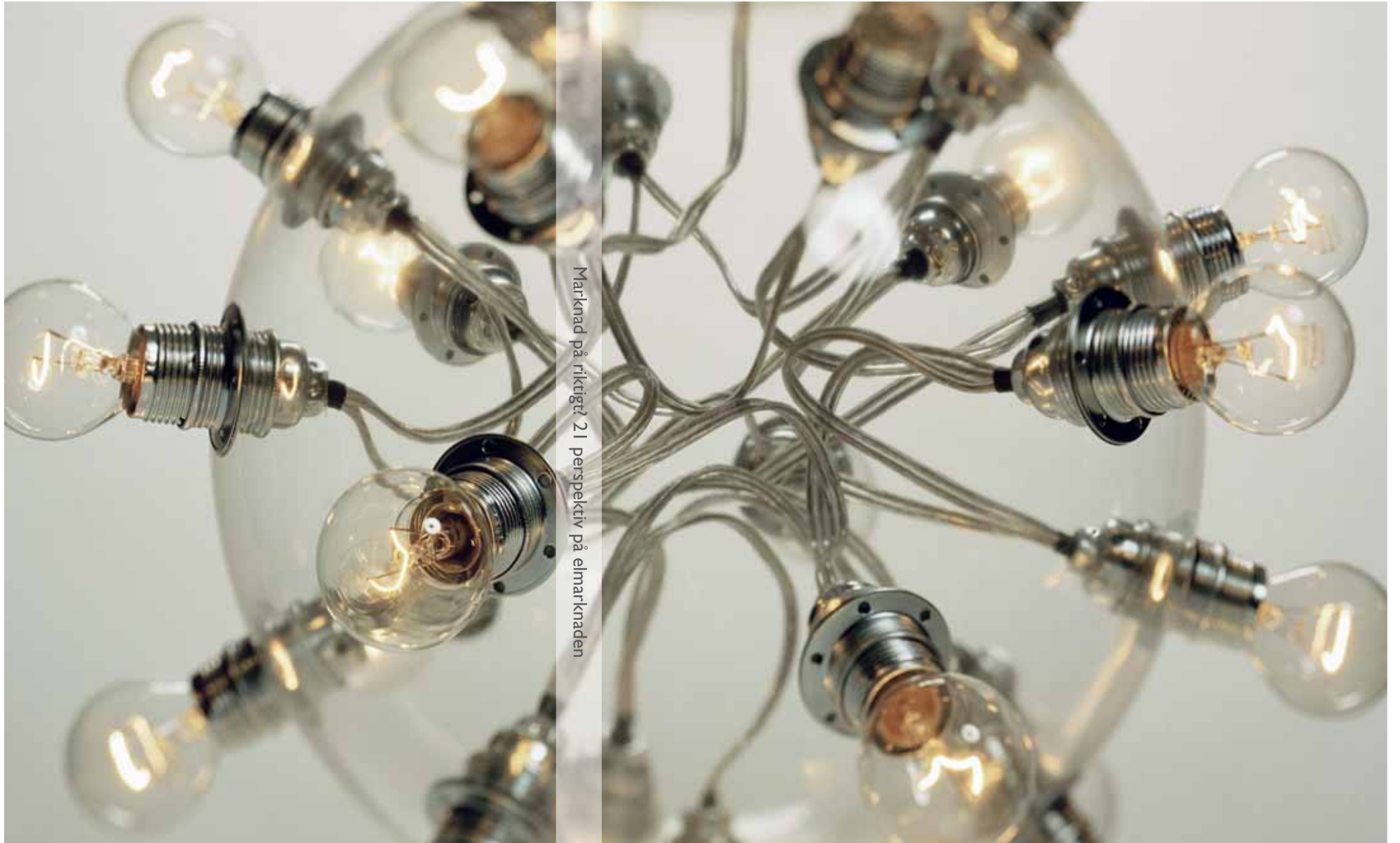
Det har gått mer än tio år sedan elmarknaden avreglerades. Debatten om elmarknadens funktion är fortfarande i högsta grad levande och många ser behov av förändringar.

I den här boken ger 21 personer sin bild av elmarknaden, av avregleringen och av behovet av förändringar för framtiden.

ISBN 978-91-976788-0-3

9 789197 678803

Marknad på riktigt? 21 perspektiv på elmarknaden

LUNDS ENERGI
KONCERNEN

Marknad på riktigt?
21 perspektiv på elmarknaden

Marknad på riktigt?

21 perspektiv på elmarknaden

Denna bok är framtagen av Lunds Energikoncernen i samarbete med Aspekta.
Grafisk formgivning av Eminent Reklambyrå.
Tryck Wallin & Dalholm, april 2007.
Papper inlaga: Munken Polar 130 g. Omslag: Munken Polar 400 g
ISBN: 978-91-976788-0-3

Denna boken är tryckt med hänsyn till naturen.
Tryckeriet och företaget som producerat pappret är miljöcertifierade
enligt den internationella miljöledningsstandaren ISO 14001.
Tryckt på miljövänligt papper.

Fotografer

BananaStock: sid 74. Beatrice Lundborg, Scanpix: sid 60. Bror Augustsson: sid 77
Edvin Frankson: sid 65. Göran Olofsson, Göteborgs Universitet: sid 33
Fortum: sid 73. Henrik Rambe, Lundabilder: sid 23. Håkan Sandbring: sid 9
Image Source: sid 5. Ingvar Andersson, Scanpix: sid 15
Janerik Henriksson, Scanpix: sid 36, 81, 88, 89. Jessica Gow, Scanpix: sid 41
Johan Gunseus, Scanpix: sid 44. Jonas Ekströmer, Scanpix: sid 11, 16
Kristin Hedström, Fotostudio K-Design: sid 68. Lunds kommun: sid 21
Mats Burman, Ateljé Uggle: sid 84. Mattias Nordgren: sid 34
Mikael Härild: sid 28. Per Magnus Persson, Johnér: sid 63, 71
Petter Duvander, Lunds Energikoncernen: sid 12, 19, 26, 31,
38, 39, 42, 47, 50, 55, 66, 79, 82, 85, 87, 90, 93, 95, 97, 98
Tine Linse-Guth: sid 57. Vince Reichardt, Johnér: Omslag

Avregleringen av elmarknaden innebar stora förändringar. Många var involverade och många har haft – och har fortfarande – synpunkter, både på avregleringen i sig och på hur den genomfördes. Lunds Energikoncernen vill med den här skriften låta aktörer med olika bakgrund, perspektiv och utgångspunkt ge sin bild av förändringarna på elmarknaden, ur historiskt, nutida och framtida perspektiv. Politiker, akademiker, journalister och folk från branschen – alla får de komma till tals i den här skriften.

JÖRGEN ANDERSSON (s) var energiminister när avregleringen av elmarknaden genomfördes och har suttit i styrelserna för Sydkraft (idag E.ON) och Vattenfall, där han var ordförande. Han var generaldirektör för Elsäkerhetsverket 2000–2002 och är idag bland annat ordförande i styrelsen för Sjöfartsverket.

OLA ALTERÅ är statssekreterare på Näringsdepartementet där han bland annat ansvarar för energifrågor. Tidigare har han bland annat varit VD för Svenska Fjärrvärmeföreningen, partisekreterare för Centerpartiet och ordförande i Centerpartiets ungdomsförbund.

HÅKAN HEDEN är chef för Energimarknadsinspektionen. Tidigare var han överdirektör på Statens Energimyndighet. Dessutom har han erfarenhet från Pris- & Kartellnämnden, Naturvårdsverket, Riksrevisionsverket och Regeringskansliet. Avregleringen av elmarknaden och stängningen av Barsebäck I är exempel på ärenden som Håkan Heden har hanterat.

LENNART PRYTZ var kommunstyrelsens ordförande i Lund åren 1994–1998 och 2002–2006. Åren däremellan var han vice ordförande. I denna egenskap har han varit Lunds kommuns ägarrepresentant i Lunds Energikoncernen.

JOHN-ERIK THUN var ordförande i Uppsalas kommunfullmäktige mellan 1998 och 2006. Han har även suttit i Uppsala Energis styrelse i 15 år varav 7 år som ordförande. 1988–1991 var John-Erik Thun kommunalråd med särskilt ansvar för energifrågor.

BJÖRN KARLSSON är professor i energisystem vid Linköpings Universitet och har bland annat varit aktiv i debatten om behovet av att effektivisera vår energianvändning.

LENNART HJALMARSSON är professor i nationalekonomi på Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. Han har medverkat i ett flertal statliga utredningar i anslutning till avregleringen av den svenska elmarknaden.

RONALD LILJEGREN är chefsjurist på Fortum Distribution och har tidigare varit chefsjurist på Svensk Energi och Svenska Kraftnät. Han har även medverkat i åtskilliga utredningar rörande avregleringen.

CLAES NORGREN är generaldirektör för Konkurrensverket sedan 2003. Han var tidigare chef för Finansinspektionen 1993–2002 och innan dess vice riksbankschef 1990–1993.

ROGER FREDRIKSSON är energianalytiker och rådgivare åt näringsliv, industri och fastighetsförvaltare. Samtidigt driver han hemsidan avgifter.com som riktar sig till elkonsumenter. Han har lång erfarenhet från energisektorn, bland annat som chef för Agrokraft.

BO HESSELGREN är chef för Konsumenternas Elrådgivningsbyrå som startades 2002 på initiativ av Konsumentverket, Energimyndigheten och Svensk Energi. Han har tidigare erfarenhet från Konsumentverket.

CHRISTER SJÖLIN är idag verksam som styrelseproffs och konsult. Tidigare har han bland annat varit VD för Stora Kraft och flera andra bolag inom Stora-koncernen.

LARS FRITHIOF är VD och koncernchef för E.ON Sverige (tidigare Sydkraft) sedan 1998. Innan dess har han haft andra befattningar inom samma koncern, bland annat finanschef och chef för affärsområdet Tjänster.

TOMAS BRUCE har lång erfarenhet från ledande befattningar i energiföretag. Bland annat har han varit VD för Birka Energi och Skellefteå Kraft. Idag har han en rad olika styrelseuppdrag, samtidigt som han på uppdrag av regeringen utreder Energitjänstedirektivet – Genomförande av direktiv om effektiv användning av energi och energitjänster.

RONNY FRANKSON är verksamhetschef för elnätsföretaget Mellersta Skånes Kraft och för elhandelsföretaget Mellanskånes Kraft.

ROGER JOHANSSON är VD för Uddevalla Energi. Före det har han bland annat varit VD för Karlskoga Energi & Miljö samt ansvarig för Fortums verksamhet i Danmark.

CAROLA TEIR-LEHTINEN är kommunikationsdirektör för Fortum. Innan dess var hon miljödirektör för samma koncern.

GERT GELOTTE är ledarskribent på Göteborgs-Posten och har tidigare varit politisk reporter under 12 år på samma tidning. En viktig del i uppdraget har varit att bevaka elmarknaden.

FREDRIK BRACONIER är journalist på Svenska Dagbladet och har av och till skrivit om energifrågor sedan kärnkraftsdebatten på 1970-talet.

TORE PETERSON är seniorkonsult och rådgivare åt flera kommunägda energibolag. Tidigare har han varit energiexpert på Kommunförbundet, enhetschef med ansvar för energifrågor på olika offentliga myndigheter samt deltagare i ett antal utredningar om energimarknaden.

BJÖRN HAGMAN är konsult i eget företag där huvuddelen av uppdragen gäller energimarknaden. Mellan 1998 och 2002 var han vice VD för Nord Pool ASA och VD för Nord Pool Spot. Björn Hagman har även varit chef för strategisk utveckling på Stockholm Energi som idag ingår i Fortum.

21 perspektiv på elmarknaden

I år firar Lunds Energikoncernen 100-årsjubileum. Det senaste decenniet i vår sekellånga historia är värd att uppmärksammas särskilt med anledning av elmarknadens avreglering 1996. El är idag en produkt som kan köpas och säljas på en öppen marknad. Det står numera var och en fritt att välja från vem man vill köpa sin el. Även om andra områden, exempelvis elnäten, fortfarande styrs enligt monopolprinciper, har avregleringen inneburit stora förändringar för branschen och dess kunder.

Åsikterna om elmarknaden och avregleringen är många. Drygt tio år efter att förändringarna trädde i kraft ansåg vi det intressant att i samband med Lunds Energikoncernens 100-årsjubileum ge en samlad bild av dessa åsikter.

I den här boken ger 21 personer sin syn på avregleringen, på vad som kunde ha gjorts bättre, på vad som har varit framgångsrikt och på vad man bör tänka på inför framtiden. Personerna representerar skilda områden med olika perspektiv. Journalister, politiker, forskare och energibolagschefer är exempel på grupper som dessa personer företräder.

Bredden av intervjuade personer gör att vi får en bild med många nyanser, men det går att urskilja några gemensamma nämnare som är värda att lyftas fram. En sådan är att många anser att man inför och under avregleringen inte tog tillräcklig hänsyn till elkonsumenterna. Otillräcklig information och bristfällig administrativ hantering har lett till att konsumenternas förväntningar inte har infriats. Många lyfter fram att det finns åtskilligt kvar som behöver göras i relationen mellan energibranschen och konsumenterna. Kundernas inställning har heller inte förbättrats av de stora skattehöjningar

som har skett de senaste tio åren. Skatterna har medfört att fördelarna med reformen har hamnat i skymundan.

Flera menar dessutom att det inte gjordes någon tillräcklig analys av effektfrågan inför avregleringen. Monopoltidens överkapacitet i energiproduktionen övergick efter avregleringen i effektbrist. Här kan man ana en viss aningslöshet i branschen. Några av de intervjuade personerna menar till och med att effektfrågan undveks helt inför reformen.

Något som flera lyfter fram som en framgång med reformen är utvecklingen av kraftbörsen. Den nordiska marknadsplatsen Nord Pool har genom sin spotmarknad effektiviserat den nordiska kraftmarknaden. Termensmarknaden har emellertid gett mer blandade kommentarer.

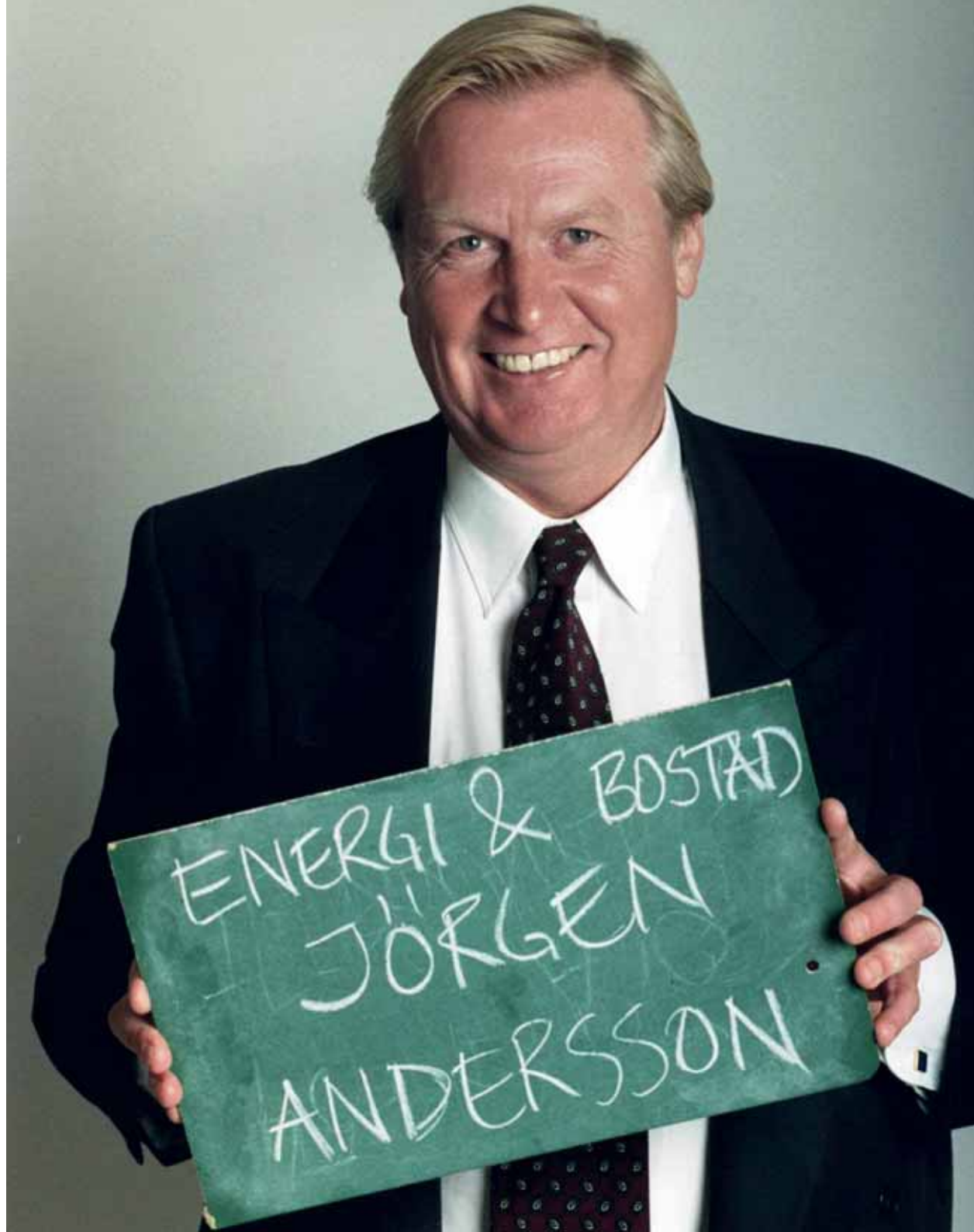
Ropen på återreglering som förekommit i media och bland politiska debattörer möter med något enstaka undantag ingen större förståelse bland de intervjuade. Att återreglera skulle enligt dem inte lösa de problem som finns på elmarknaden. Det går inte att vrida tillbaka klockan, marknaden har kommit för att stanna. Nu handlar det istället om att hantera de nya förutsättningarna på bästa sätt.

Jan Samuelsson
VD och koncernchef
Lunds Energikoncernen AB

Konkurrensverket har varit för mesiga

– Reformen i sig låg rätt i tiden. Att priserna nu, långt senare, har stigit kan man inte lasta avregleringen för. Jörgen Andersson var energiministern som drev igenom avregleringen 1996, och han är övertygad om att reformen var rätt och att effekterna blivit positiva.

– Ja, huvudsyftet var att öka konkurrensen och ge industri och hushåll billigare el. Så blev det också, priset sjönk rätt ordentligt. Energimyndigheten utredde år 2000 effekterna av förändringarna och konstaterade då att konsumenterna tjänat minst 10 miljarder per år.

Sedan dess har många saker förändrats och priserna har stigit. Men skulden för prisökningarna kan inte läggas på avregleringen, enligt Jörgen Andersson. Det är i stället en rad andra faktorer som påverkat marknaden och pressat upp priserna.

– För det första har man plockat bort en massa elproduktion. Det säger sig självt att om man har en efterfrågan på 1000 liter mjölk och slaktar kor motsvarande 1000 liter så kommer priset på mjölk att stiga. Det är samma sak på elmarknaden. Därför var det fel att stänga Barsebäck.

– För det andra har vi sett en konsumtionsökning, ökad efterfrågan, motsvarande 9 TWh. Eftersom man samtidigt har plockat bort ungefär lika mycket produktion betyder det att bristen blir dubbelt så stor.

– För det tredje har riksdagen agerat prishöjare genom att successivt höja skatterna rejält, bland annat genom den gröna skatteväxlingen. Dessutom betalar vi ju moms på skatten.

Ett problem på elmarknaden som Jörgen Andersson pekar på är att konkurrensen har minskat efterhand som flera medelstora bolag har köpts upp. Så borde aldrig ha skett, menar han.

– Jag tycker att Konkurrensverket har varit för mesiga när det gäller att kolla de stora bolagens uppköp. Det gäller exempelvis Sydkrafts (nuvarande E.ON) köp av Gräninge, Fortums köp av Birka Energi och Vattenfalls köp av Uppsala Energi. Det borde ha granskats hårdare. Jag hoppas att Konkurrensverket inte tillåter fler uppköp nu utan att Telge Energi, Lunds Energi, och andra små och medelstora bolag kan finnas kvar.

Möjligheterna för industri och privatkonsumenter att klara de höga priserna genom att spara energi ser Jörgen Andersson som relativt begränsade.

– Ingen har något emot om vi kan effektivisera och sänka förbrukningen. Men för det första har vi ett kallare klimat än många andra länder, och för det andra har vi en elintensiv industri. Jag är orolig för signalerna från industrin, de kan inte bära hur höga kostnader som helst.

Enligt Jörgen Andersson är det framförallt utbyggnad som är lösningen.

– Vi måste bygga mer produktion i hela det nordiska systemet. Viss utbyggnad av vattenkraften borde man kunna tänka sig. Dessutom tycker jag att man åtminstone bör diskutera en utbyggnad av kärnkraften, Finland bygger till exempel nu en kärnreaktor till.

Samtidigt menar Jörgen Andersson att det också är viktigt vilka som bygger ut produktionen.

– Problemet idag är att de tre stora aktörerna sitter på så mycket produktion och att andra blir beroende av dem. Det behövs fler aktörer. Kanske bör staten begränsa de stora bolagens möjligheter till utbyggnad.

– En möjlighet är att de små aktörerna går ihop och satsar inom produktionen. Även den tunga industrin skulle kunna bygga ut egen produktion genom gemensamma insatser. Får man inte fler aktörer bör man överväga att dela upp de befintliga produktionsresurserna. ●

Sverige är ett föredöme

– Avregleringen har i stort sett fungerat som det var tänkt. Syftet var att få till stånd en effektivare marknad, det vill säga att resurserna skulle användas mer effektivt. Nu är det efterfrågan som styr marknaden. Tidigare hade man ett helt annat fokus. Det menar Ola Alterå, statssekreterare hos Maud Olofsson på Näringsdepartementet, där han bland annat ansvarar för energifrågor.

Ola Alterå menar att trots att marknaden domineras av ett fåtal stora aktörer, finns det idag konkurrens som saknades helt före avregleringen. Men det betyder inte nödvändigtvis att elen blir billigare för kunderna. Andra faktorer än en väl fungerande konkurrens påverkar priset i betydligt högre utsträckning. Också kraftmarknaden fungerar i huvudsak väl, även om det är svårt för nya aktörer att slå sig in när investeringarna är så kostsamma.

– Men jag vill påstå att vi kommit långt i Sverige och Norden. I Europa betraktas den nordiska kraftmarknaden som ett föredöme, det måste vi komma ihåg. Vi är även på väg mot en nordisk slutkundsmarknad, och det är prioriterat under den här mandatperioden att stimulera den processen.

Ola Alterå säger att mycket av den intensiva debatt som förs i Sverige om elmarknaden beror på att olika aktörer har olika bilder av verkligheten. Branschen bär ansvar eftersom den ännu inte lyckats förändra sitt sätt att tänka när det gäller till exempel kundorientering i tillräckligt hög utsträckning. Politikerna bär också ett stort ansvar eftersom de ofta inte vågar medge att vi har en helt ny situation idag jämfört med för tio år sedan.

– Vi har ett för dåligt växelspel mellan staten, branschen och kunderna som vi måste bli mycket bättre på. Vi måste börja tala mer öppet och inte skapa orimliga förväntningar. På sikt kommer vi till exempel sannolikt att få ett högre elpris i Sverige eftersom vi går mot en mer enhetlig prissättning i

Europa. Det kommer särskilt att påverka den svenska industrin, och det är någonting som vi måste förbereda oss på att hantera.

De viktigaste utmaningarna för att ytterligare förbättra marknaden är enligt Ola Alterå att man på både nationell och europeisk nivå måste bli bättre på att stimulera nyproduktion av energi och dessutom satsa på ytterligare effektiviseringar. I praktiken handlar det till exempel om att korta tillståndsprocesserna för nyinvesteringar. Även systemet med utsläppsrätter bör se över.

– Jag vet till exempel inte om gratis tilldelning av utsläppsrätter är en bra idé. Vi måste bli bättre på att samordna miljö- och energilagstiftning. Det är inte godtagbart att miljölagar får motsatt effekt genom att de hindrar effektivisering av produktion och distribution av energi. Men i Sverige ligger vi som sagt långt framme, och vi kan gå i täten för en effektiv europeisk elmarknad. ●

Krav på prisreglering växer sig starkare

– Vi har fått en våldsam förmögenhetsomfördelning från konsumenter till producenter. De som är smartast på marknaden springer snabbare än alla lagstiftare. Orden kommer från Håkan Heden, chef på Energimarknadsinspektionen och tidigare överdirektör på Statens Energimyndighet.

– Avregleringen var en del i ett program för att rädda Sveriges ekonomi. Reformen skulle sätta fart på Vattenfall och därmed bidra till att effektivisera den statliga förmögenhetsförvaltningen. Målet med avregleringen formulerades i industriminister Rune Molins proposition som att ”stärka kraftkonsumenternas ställning genom åtgärder som ökar konkurrensen mellan kraftproducenter i Sverige och utländska producenter”.

– I stort tycker jag att vi har lyckats bra. Elpriserna har i princip hela tiden legat under de prognoser som gjordes. Dessutom kan vi också konstatera att vi har fått en nordisk marknad som fungerar hyfsat bra. De stora prisökningarna de senaste åren beror främst på höjda världsmarknadspriser på kol och naturgas, handeln med utsläppsrätter samt att man stängde Barsebäck.

Inför avregleringen fanns en debatt i riksdag och regering huruvida en helt fri elmarknad verkligen skulle vara något för småkunder. Håkan Heden har full förståelse för den diskussionen.

– Är man en lägenhetskund så är det man tjänar på att byta i bästa fall lika med en eller ett par bra flaskor vin om året. I princip är det nog viktigare att fundera över hur man använder elen än att ständigt byta. Å andra sidan är det värt att notera att det finns få länder där så många byter elhandlare som i Sverige. För den samlade elmarknaden är det positivt med många aktiva kunder som skärper konkurrensen.

Håkan Heden menar att man inför avregleringen fokuserade för mycket på industrin och för lite på hushållskunderna. Redan från början inrättades emellertid ett system med leveranskoncessioner för att skydda enskilda kunder. Men enligt Håkan Heden bidrog de sjunkande priserna på elmarknaden till att hushållskunderna ansåg att en väl fungerande marknad är ett bättre skydd än koncessioner.

– Ytterligare ett misstag från lagstiftarens sida var att man underskattade svårigheten med mätning, rapportering och leverantörsbyten. Allt detta lades på nätföretagen som egentligen inte har några positiva drivkrafter för att organisera mätningen.

Håkan Heden är fascinerad över hur enormt lågt förtroende elbranschen har hos svensken i gemen. Trots ansträngningar fortsätter förtroendet dessutom att falla.

– Är det skatterna som vilseleder kunderna? Eller är det en allmän fördom om energibranschen? Är det kanske så att kunderna känner sig lurade? De kunder som har tillsvidareavtal bör faktiskt betraktas som lurade i mina ögon.

– Marginalen på elhandel är dessutom högre i Sverige än i övriga nordiska länder. Eftersom svenska elhandlare knappast har högre kvalitet på sina produkter bör man fråga sig varför marginalerna är större här.

Enligt Håkan Heden förefaller det som att de bolag som har egen produktion, i lägen med höga priser på Nord Pool, verkar ha utrymme att subventionera sin elhandel och att det utrymmet utnyttjas.

– Om det är fråga om olaglig underprissättning är en sak för Konkurrensverket att bedöma. Olagligt eller inte, så tycks den vertikala integrationen skapa problem för konkurrensförutsättningarna. I princip ska inte staten lägga sig i hur företagen organiserar sig på en konkurrensmarknad. Men jag tror, med tanke på de speciella förhållanden som råder på elmarknaden, att det vore bra med en debatt i Sverige om samägda produktions- och elhandelsbolag.

Inför avregleringen var den elintensiva industrin inte särskilt positiv. De bedömde att de kunde få lägre priser den politiska vägen än på en fri marknad. Denna diskussion, där den elintensiva industrin kräver politiskt satta priser, pågår fortfarande.

– 2007 har av EU utnämnts till ”Year of the consumer”, vilket bland annat innebär att Europas elkunder från och med juli fritt kan välja elhandlare. I många länder i Europa ropas det samtidigt på prisreglering och många länder är också på väg att införa det. Risken är att vi får regleringar just när konsumenterna får en elmarknad fullt ut. Det är ingen rolig utveckling. Norden kan komma att påverkas av regleringarna vilket skulle kunna innebära att effektiviteten på marknaden går förlorad. ●

Samhällsansvaret har gått förlorat

– Avregleringen har inte lett till den ökade konkurrens som var målet. Den har snarare lett till att andra länders statliga bolag har tagit över delar av den svenska marknaden. Lennart Prytz, tidigare kommunstyrelsens ordförande i Lund och därmed ägarrepresentant för Lunds Energikoncernen, menar att vi fått ett oligopol på en marknad som avreglerades i syfte att skapa konkurrens.

– Av Sveriges elproduktion ägs 70 procent av utländskt kapital, och 90 procent ägs av de tre dominerande aktörerna. Risken är ju att de som dominerar produktionen också kan bestämma över den. Vi hade de här farhågorna tidigt. Därför beslutade vi att behålla Lunds Energikoncernen i kommunal ägo. Vi ville vara en regional och lokal motkraft mot jättarna.

Lunds Energikoncernen kom sedan att utvecklas allt mer mot ett regionalt bolag. Enligt Lennart Prytz är Lunds Energikoncernen idag Sveriges åttonde största energibolag.

– Det var viktigt för oss att konkurrensen skulle leda till en bättre situation för kunderna. Men konkurrensen blev inte som vi hade tänkt. Sedan har vi det här med produktionen. Effektiviseringen innebar att vi fick en kapacitet som inte riktigt kan möta behovet vid maximal last. Det är en risk som har blivit betydligt större sedan man tog bort samhällets ägande och ansvar. Dagens producenter borde ha råd att hantera en kraftreserv, men de saknar tyvärr samhällsansvaret. Konsumenterna förväntar sig att det ska finnas en bra balans mellan en effektiv marknad och samhällsnytta. När så inte är fallet är det naturligt att det leder till debatt.

Lennart Prytz ställer sig också fundersam till de vinster som de tre dominerande aktörerna uppvisar. Han menar att de stora vinsterna är en följd av skillnaden mellan produktionskostnad och det pris kraften säljs till.

– De känns märkligt att de svenska konsumenterna inte får tillgång till ett svenskt elpris, utan påverkas fullt ut av elbristen i Europa. De stora bolagen gör jättevinsterna samtidigt som konsumenterna får betala höga priser eftersom producenterna ute i Europa har höga kostnader.

För att möta den nya konkurrensen ansåg man inom Lunds Energikoncernen att man behövde bli en större spelare för att inte bli utmanövrerad. I samarbete med amerikanska och engelska bolag formulerades en mer offensiv strategi som gick ut på uppköp av andra bolag och energiförsäljning på en större marknad. Senare begränsades omfattningen till främst Sydsverige.

– När ordföranden för Lunds Energikoncernen ringde till mig var alltid det första jag frågade: Vad ska ni köpa nu? För vår egen del är det värsta som kan hända nu att vi blir uppköpta, men i så fall har vi i alla fall gjort vad vi har kunnat för att vårda marknaden som en plats för mångfald. Det har varit en spännande resa.

Förutom låga elpriser för kunderna menar Lennart Prytz att miljöaspekten måste prioriteras. Som ägarrepresentant för Lunds Energikoncernen har han arbetat för satsningar på miljömässigt hållbar produktion.

– Det första vindkraftverket fick nästan tvingas fram. Jag tycker att branschen generellt tuffar på i gamla spår. Frågan är om inte avregleringen har inneburit att man har behållit gammal billig produktion längre än man hade gjort annars. Det är viktigt att styra mot bättre miljöanpassning, och efter tio år med behov av ny kapacitet börjar vi se en utveckling i rätt riktning. ●

”Jag tycker att branschen generellt tuffar på i gamla spår.”

Dolda aktörer sätter agendan

– Vem bestämmer egentligen på elmarknaden? Den frågan ställer sig John-Erik Thun, före detta kommunalråd (s) i Uppsala och ordförande i dåvarande Uppsala Energi AB. Han menar att man i Sverige måste skaffa sig kunskaper om det som sker bakom kulisserna.

– Energi är en så viktig fråga för hela världssamfundet att vi i Sverige måste försöka se det stora, ofta dolda, spelet kring frågan. Annars blir vi marginaliserade.

Inför avregleringen hade Uppsala Energi köpt Östhammars energibolag (Roden) och långt framskridna planer på köp av andra energiföretag i Roslagen. Parallellt pågick dessutom förhandlingar om samgående med Västerås och Eskilstuna. Göteborg och Skellefteå fanns också med i bilden i syfte att bilda ett starkt kommunalt block. Uppsala hade tillsammans med melankraftgruppen flera gånger sedan 1980 lagt bud på Gullspång, som senare istället köptes av Fortum.

– Syftet var klart, det fanns ett behov av att få till stånd en kraftfull kommunal aktör på den nya avreglerade energimarknaden. Parallellt köpte vi även kraft för att bli starka. Vi såg tre stora starka aktörer framför oss – Vattenfall, Sydkraft och Gräninge. Det gällde att kunna möta den konkurrensen.

John-Erik Thun menar att inom Uppsala Energi blev avregleringen ungefär som de trott. De bedömde inte att en avreglerad marknad skulle få svenska konsumenter att byta energiföretag ständigt och jämt. Men det fanns de som hade övertro på engagemanget hos kunderna.

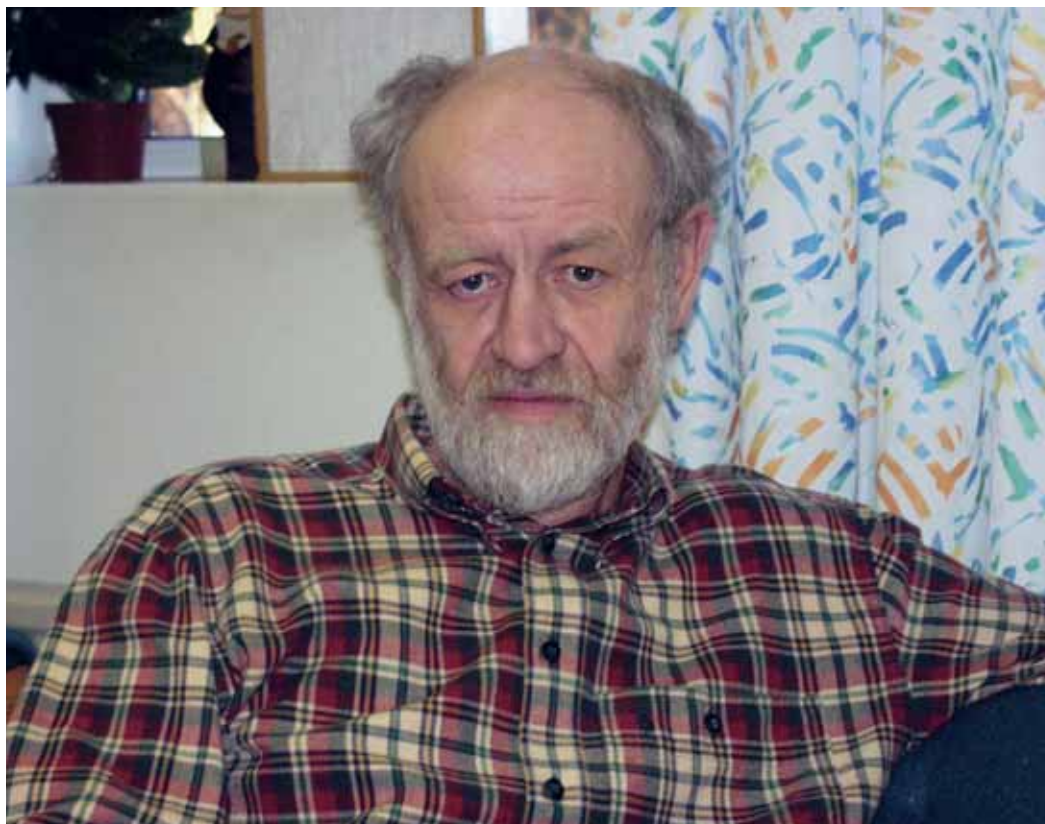
– Den viktigaste frågan har istället blivit hur vi kan behålla alternativa leverantörer till de stora. Det är viktigt att de mindre aktörerna ges den uppmärksamhet som krävs för att de ska kunna få förutsättningar att överleva. De behövs för att skapa mångfald och sätta press så att utbudet utvecklas och konsumenten får möjlighet att välja. De riktigt stora bolagen har blivit allt för dominerande. Mångfald är viktigt för marknaden.

Men utvecklingen gick en annan väg. Uppsala Energi såldes, efter det att John-Erik Thun avgått som ordförande, till Vattenfall. Skälen för en försäljning tog över, trots att den bidrog till att stärka det dominerande blocket.

– Uppsala kommun hade en skuld på tre miljarder kronor som var besvärlig att hantera i den politiska debatten. För att kunna gå vidare ansåg många, även i mitt parti, att den frågan var tvungen att lösas snabbt. Det var helt enkelt kommunens balansräkning och inte principerna som fick bestämma. Men jag var emot en försäljning. Frågan hade kunnat lösas på andra sätt.

När det gäller framtiden menar John-Erik Thun att det finns två frågor som är viktigare än andra. För det första måste man identifiera de aktörer och allianser som har den reella makten på världsenergimarknaden och lyfta upp det till ytan. För det andra måste Sveriges egen energiproduktion stimuleras.

– Vi måste se till att vi har egen elproduktion i sådan omfattning att vi inte får en situation där vi väger så lätt som producentland att vi äventyrar vår industri. Väldigt många kommuner har tung industri som är kommunens ryggrad. Jag tror inte att vi bara kan ägna oss åt att göra kretskort och tänka ut dataprogram i framtiden. Vi behöver ett näringsliv med en mix och då är det viktigt att det kan överleva och utvecklas, energisnålt och effektivt. Men det krävs trots allt energi. Att ha makten över produktionen är som att ha pengar på banken – det ger oberoende. ●

Vi kan halvera vår elförbrukning och bli rika på export

– Elpriset är orimligt högt idag, men i framtiden kommer det att bli ännu högre och då är det rätt. Det tvetydiga budskapet kommer från Björn Karlsson, professor i energisystem vid Linköpings Universitet.

Kritiken mot elmarknadens aktörer och mot staten är hård. Björn Karlsson tycker att vi i Sverige slarvar bort goda möjligheter att både tjäna pengar och göra en miljöinsats.

– Alla ser ju att marknaden inte fungerar. Det finns färre och färre aktörer och priserna stiger, men det struntar man i. I stället har man utrett frågan till förbanelse bara för att komma fram till att marknaden visst fungerar.

Men någon återgång till tiden före avregleringen vill han inte se.

– Avregleringen var nödvändig. Under sjuttio- och åttiotalen byggde Sverige ut energiproduktionen alldeles för mycket och skapade ett stort överskott. Överskottet borde medföra låga priser, men på den reglerade marknaden innebar det tvärtom att priserna höjdes för att alla skulle dela på kostnaderna. Tänk om Volvo hade kunnat göra så – bygga en vanlig 240 för en miljon och sedan tvinga alla att betala det.

För att ändå försöka pressa ner priserna byggde många större kommuner upp egna anläggningar. Resultatet blev ännu större överskott. När marknaden sedan avreglerades sjönk också priserna rejält under några år. Därefter har överskottet

successivt minskat och idag behöver vi ofta importera el, med högre priser som följd.

Lösningen för framtiden stavas utbyggnad, frihandel och effektivisering, enligt Björn Karlsson.

– Varje land bör utnyttja sina komparativa fördelar. Vi ska inte bygga vindkraftverk, de ska stå i Skottland. Vi bör satsa på det som är vår styrka, nämligen kraftvärmeverk och vattenkraft. Det bästa vi kan göra är att bygga ut vår produktion så mycket det går och exportera den. Det ger ekonomiska vinster till oss och miljövinster för hela Europa.

– Prissättningen är ett övergående problem. Vi går mot en europeisk energimarknad, vilket kommer att innebära att energipriserna stiger. Det betyder att prisnivån egentligen är rätt, det vi måste göra är att effektivisera. Vi konsumerar tre gånger mer el än våra konkurrentländer och det är förstås en stor nackdel när priserna stiger.

Björn Karlsson hävdar att vi i Sverige enkelt kan halvera vår energiförbrukning, och om vi gör det kan vi vända hela energiproblematiken till vår fördel.

– Jag blir så irriterad när man ständigt får läsa att ”de är värst i USA” och att ”vi är bäst i Sverige”. Det är helt fel, vår livsstil är mycket värre för klimatet än genomsnittssamerikanens. Bekymret, både ur miljösynpunkt och ekonomiskt, är vår stora elanvändning. Eftersom all elproduktion i världen på marginalen sker via kolkondens släpper vi som storkonsumenter ut större mängder. Vi tror att vi släpper ut 6 ton per person och år, men den verkliga siffran är 22 ton.

– Vi måste halvera elförbrukningen för att industrin ska överleva. Vi kan skapa ett överskott på 60 TWh, där hälften kommer från ökad andel kraftvärme och hälften direkt från minskad förbrukning. Det betyder att utsläppen av växthusgaser minskar med 60 miljoner ton. Det råkar vara lika mycket som vi idag släpper ut totalt i Sverige, vilket innebär att våra nettoutsläpp av växthusgaser blir noll. En nollvision för växthuseffekten! Energi kan samtidigt bli en exportprodukt som i sammanlagt nuvärde motsvarar drygt 300 miljarder kronor.

Det är ett problem, menar Björn Karlsson, att marknaden domineras av tre stora aktörer. Helst skulle han se att Vattenfall klövs i två, eller flera, delar.

–Den vertikala integrationen måste bort, Vattenfall bör inte tillåtas att både vara producent och hålla på med elhandel. Dessutom borde produktionen delas upp i ett kärnkraftsbolag och ett vattenkraftsbolag. ●

”Elpriset är orimligt högt idag, men i framtiden kommer det att bli ännu högre och då är det rätt.”

Syftet med avregleringen var inte lägre priser

Lennart Hjalmarsson, professor i national-ekonomi på Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, har svårt att förstå den debatt som förs om elmarknaden idag. Att energibolagen gör stora vinster betyder enligt honom inte att det är något fel på marknaden.

– Den etablerade uppfattningen i media verkar vara att avregleringen har misslyckats, samtidigt som experterna tycker tvärtom. Många verkar tro att det vara något fel på marknaden när energibolagen kan göra sådana vinster. Orsaken till dessa vinster är att energi produceras på olika sätt, och att billigt producerad energi tidvis säljs till samma pris som energi som är dyrare att framställa.

Lennart Hjalmarsson, som har deltagit i åtskilliga statliga utredningar om energipolitik, har därmed svårt att se något bättre alternativ än marginalprissättningen, det system som gäller för elhandeln idag. Han menar att om man inte kan ta betalt efter vad den sista kWh kostar att producera, kommer ingen heller att vara beredd att producera den sista kWh.

Lennart Hjalmarsson framhåller även att bilden av avregleringen har varit missvisande eftersom avsikten med reformen verkar ha missförstått av många.

– Syftet med avregleringen var inte att kunderna skulle få lägre priser. Syftet var att öka effektiviteten för produktion, distribution och försäljning av el.

Därmed skulle man få rätt priser, men inte nödvändigtvis lägre. Kritikerna bör fråga sig vad som hade hänt om vi inte hade avreglerat. Vem hade gjort investeringarna? Vattenfall hade fått ta över helt, och en sådan situation hade inte varit hållbar.

Den största utmaningen för att elmarknaden ska fortsätta utvecklas i rätt riktning är enligt Lennart Hjalmarsson att försöka förhindra ytterligare koncentration. Han menar att på en vanlig marknad krävs fem eller sex ungefär lika stora aktörer för att skapa sund konkurrens. Elmarknaden behöver emellertid 30 till 40 aktörer för att uppnå samma konkurrens.

– Det beror på att elmarknaden är förutsägbar. Företagen kan relativt enkelt se vad konkurrenterna väntas göra och sedan agera därefter. Det betyder att det inte behövs några karteller för att bolagen ska sätta likartade priser. Istället kan det betraktas som en naturlig följd av strukturen på marknaden.

Han poängterar också att det givetvis finns saker hade kunnat fungera bättre, även om avregleringen i sin helhet är en framgång. Till exempel menar han att marknadskrafterna har ersatts av subventioner i form av elcertifikat och utsläppsrätter som drivkrafter för investeringar.

– Dessutom har konsumenterna inte fått ta tillräcklig del av avregleringen eftersom rörligheten mellan olika leverantörer är trög, men så är det även i andra branscher. Därför tycker jag att rörligt pris borde vara standard för dem som inte gör något aktivt val. Förlorarna är konsumenter som sitter med tillsvidarepris. Elmarknadens största problem finns emellertid på nätsidan, och det området är som bekant fortfarande reglerat. ●

Marknaden måste få hinna anpassa sig

Ronald Liljegren, chefsjurist på Fortum Distribution och deltagare i flera statliga utredningar om elmarknaden, menar att målet med avregleringen var tydligt. Man ville utsätta elproduktion och elhandel för konkurrens och därmed gynna slutkunderna. Han menar emellertid att avregleringsprocessen inte fullt ut har resulterat i vad reformen syftade till, men att det till viss del beror på den problematik det innebär att gå från en ytterlighet till en annan. Ytterligare ett skäl är att staten genom olika pålagor såsom skatter, elcertifikat och utsläppsrätter åstadkommit att elpriserna har ökat.

”Konkurrensen på elmarknaden fungerar givetvis bättre ju fler aktörer man har på produktionssidan.”

– Vi hade tidigare en situation då det rådde totalt monopol, och relativt kort tid senare har vi en fri marknad. Det tar längre tid än så för att pendeln ska nå jämvikt och för att marknaden ska ha stabiliserat sig. Precis i början sjönk faktiskt priserna, och till stor del kan den prissänkningen tillskrivas avregleringen.

Ronald Liljgren menar att ett tydligt tecken på att avregleringen inte har genomförts helt smärtfritt är alla de rättsliga tvister gällande just elmarknaden, till exempel ärenden som berör nätnyttomodellen och anslutningsavgifter.

– En positiv effekt av avregleringen är emellertid att bolagen har tvingats att se på sina kunder på ett helt annat sätt än tidigare. Kundorienteringen har blivit betydligt bättre, även om den inte är tillräcklig.

Inför avregleringen bedömde Ronald Liljgren att en trolig effekt skulle vara att små elbolag köptes upp av de stora. Nu i efterhand kan han konstatera att så inte riktigt blev fallet. Istället blev det stora och medelstora elbolag som förvärvades. En annan oväntad effekt är att aktörerna på utbudssidan, det vill säga elbolagen som säljer el till slutkunderna, har blivit många fler än man trodde. Däremot har antalet aktörer på produktionssidan minskat något.

– Konkurrensen på elmarknaden fungerar givetvis bättre ju fler aktörer man har på produktionssidan. Men systemet vi har idag med Nord Pool fungerar bra. Bland annat har det medfört att vi nu har en nordisk elmarknad.

Men även om kraftmarknaden kan betraktas som nordisk, menar Ronald Liljgren att man inte kan säga samma sak om konsumentmarknaden för el, som är begränsad till respektive land. Men om man vill åstadkomma en

konsumentmarknad som sträcker sig över landsgränserna påpekar han att det juridiska ramverket måste ses över och anpassas länderna emellan. Skatteregler är ett sådant exempel.

Även om viss kritik mot branschen är befogad, menar Ronald Liljgren att den allmänna debatten om elmarknaden har blivit långt mer intensiv än vad han och många andra väntade sig. Han säger också att debatten borde fokusera mer på politiska faktorer som skatter, elcertifikat och utsläppsrätter, samt att marknaden måste låtas hinna anpassa sig till de nya spelreglerna.

– Som jag ser det finns det tre områden som bör prioriteras för att vi ska få en elmarknad som är så effektiv som möjligt. För det första måste branschen bli betydligt mer lyhörd mot kunderna än vad som är fallet idag. För det andra behöver vi hitta ett bättre samtalsklimat mellan myndigheter och nätägare. Och den tredje faktorn är att när en statlig utredning är avslutad kan man inte direkt inleda en ny som förändrar spelreglerna ytterligare, istället måste staten låta vissa saker få ta sin tid. ●

Konkurrensutsättningen har skapat tydlig prispress

Det finns debattörer som hävdar att problemen på elmarknaden uppstått till följd av avregleringen i mitten av 90-talet.

– Fel, hävdar Konkurrensverkets generaldirektör Claes Norgren, som till och med menar att det är fel att tala om en avreglering.

– Det gjordes en förändring av regelverket, men det betyder inte att det blev färre regler än tidigare. Konkurrensutsättning är ett mer rättvisande begrepp. Syftet var att effektivisera och pressa priser, vilket också lyckades. Därefter har en massa andra saker hänt, exempelvis att energiskatterna höjts rejält, vilket gör det svårt med jämförelser över tiden.

De förändringar som gjordes i mitten av nittiotalet var huvudsakligen positiva menar Claes Norgren. Att man skiljde på elnätet och produktionen var en viktig förändring och är något som många europeiska länder ännu inte har lyckats med. Men mycket återstår. Konkurrensverket gör varje år en rapport till regeringen om konkurrensläget och i den senaste, från slutet av 2006, pekas energimarknaden ut som ett sorgebarn.

– På produktionssidan är det en rätt speciell situation. Det är en brant stigande utbudskurva – priserna stiger kraftigt när efterfrågan ökar. Om en marknad fungerar som den ska borde det leda till nyetableringar, det vill

säga att fler företag vill producera energi. Så sker inte i Sverige, vilket beror på att inträdeshindren på marknaden är stora med omfattande restriktioner på vad som får göras. Man kan nästan säga att de stora bolagen är dömda till ”överlönsamhet” eftersom andra inte släpps in.

Claes Norgren ser flera förändringar som skulle bidra till att marknaden skulle fungera bättre.

– För det första måste man bygga ut produktionskapaciteten. Jag har inga synpunkter på huruvida det ska vara kärnkraft, vattenkraft, vindkraft eller något annat. Det viktigaste är att öppna upp för nyproduktion av billig energi. Man kan också släppa in naturgas i större utsträckning och man kan importera från andra billiga länder såsom Finland börjat göra från Estland.

– Sedan finns det strukturella viktiga frågor som påverkar förtroendet för energimarknaden. Därför bör man slopa samägandet av kärnkraftverk – det medför risk för informationsöverföring och samordnat agerande. Jag tror också att det är nödvändigt med en tydligare uppdelning av konkurrensutsatt verksamhet och verksamhet av monopolkaraktär.

Debatten kring elmarknaden är oftast både sund och nödvändig, menar Claes Norgren, men han vänder sig mot de debattörer som skyller problemen på de förändringar som gjordes på nittiotalet och i vissa fall talar om att återgå till det gamla.

– För konsumenten är det positivt med de valmöjligheter som finns idag med ett stort antal elhandelsföretag. Det skapar större medvetenhet. Konkurrensutsättningen ledde till en tydlig prispress. Det är så många andra faktorer som har ändrats och därför kan man inte jämföra nittiotalet med idag.

Även för konsumenterna finns det emellertid saker som Claes Norgren tycker kan förbättras.

– Det är ett problem att det fortfarande uppfattas som praktiskt krångligt att byta leverantör. Dessutom sker mätaravläsningarna för sällan och det är svårt att jämföra räkningarna mellan olika leverantörer. Här kunde regelverket varit tydligare. ●

Elbranschen har oförtjänt gott rykte

– Resultatet av reformen förskräcker. Vi har aldrig som konsumenter och industri känt oss så tilltufsade och negligerade som vi gör idag. Man sa en gång att man stod med mössan i handen när man kom till elverket. Idag får man krypa på alla fyra. Personen bakom de kritiska orden är Roger Fredriksson, en man med lång erfarenhet från energisektorn. Idag är han verksam som energianalytiker och rådgivare åt näringslivet.

– Hela prishöjningen har gått till ökade vinster för energiföretagen, särskilt de dominerande. Producenterna har blivit mer kostnadseffektiva utan att det kommer konsumenterna till del. Därmed inte sagt att grundidén med en avreglerad marknad för el och monopol för elnät är fel. Det är implementeringen som blev fel.

Roger Fredriksson menar att de höga elpriserna har inneburit att elbranschen har minskat kundernas köpkraft och att det svenska samhället hade tjänat mer på att ha kvar industrins konkurrenskraft och konsumenternas köpkraft.

– Vattenfall säger att deras höga vinster beror på att de har varit effektiva och duktiga. Det är bara snack. Det är prisökningarna som ligger bakom. Elbranschen har ett oförskämt gott rykte med tanke på hur kunderna har drabbats. Ur kundens synvinkel har ingenting blivit bättre, allting har bara blivit dyrare.

Han menar att det numera är både dyrt och krångligt att vara elkund. Förutom otydliga fakturor finns det ungefär 120 elhandlare på marknaden.

– Men i praktiken är antalet säljare begränsat till cirka 15. Resten är bulvarer för de stora dominerande aktörerna.

Roger Fredriksson är också kritisk till myndigheternas agerande när det gäller konsumentskyddet. Ett exempel på det är Konsumenternas Elrådgivningsbyrå som drivs av elbranschen och myndigheterna tillsammans.

– En rådgivningsbyrå för konsumenterna på elmarknaden måste vara fristående och kunna företräda konsumenterna på ett tydligt sätt. Annars är den inte rätt typ av stöd för konsumenterna. Ägarstrukturen innebär att vi inte kan förvänta oss att byrån ryter till mot elföretag, utan istället förklarar för konsumenterna och påpekar för branschen. Elbranschen borde inte ha den minsta lilla inblick i verksamheten, än mindre stå för resurserna. Det är helt enkelt feltänkt.

– Ett annat hinder för en fungerande marknad är faktiskt riksdagen. Oavsett politiskt parti har ointresset varit tydligt. Mona Sahlin startade emellertid en process där hon var på väg att ta tag i frågan på allvar. Men med

regeringsskiftet avstannade detta, och nu har man ett extremt slapp förhållningssätt. Det vore bättre att se över och utveckla än att vara marknadsfundamentalistisk. Risken är annars att elmarknaden blir ett avskräckande exempel för medborgarna inför framtida eventuella marknadslösningar.

Ett område där utvecklingen enligt Roger Fredriksson varit mer positiv är den nordiska och europeiska elmarknaden.

– Det är bra att systemet öppnas. På sikt kan en större marknad motivera dagens prisnivåer. Vi måste acceptera öppna marknader och inte undanta elbranschen i syfte att skydda svenska intressen. En sådan öppning gynnar hela Europa, även om det blir på bekostnad av kunder i Sverige.

Han säger att konsumenternas agerande i framtiden inte kommer att handla så mycket om att byta elhandlare som att sluta köpa el överhuvudtaget. Det kommer att bli vanligare att man är delägare i till exempel vindkraftverk och att man energieffektiviserar bort en del av inköpen.

– Nu gäller det att effektivisera. Vi kan inte bygga ny energiproduktion i all evighet. Framtidens utmaning är inte hur vi ska skapa ny tillförsel, utan hur vi kan använda energin klokare. ●

Få kunder upplever att de har vunnit på reformen

– Konsumenterna har inte samma rättigheter vid avtalsbrott gentemot elbranschen som de har till andra branscher. Här har vi ännu inte nått en acceptabel nivå för en väl fungerande marknad. Det menar Bo Hesselgren som är VD för Konsumenternas Elrådgivningsbyrå, en självständig byrå som bildades 2002 på initiativ av Svensk Energi, Energimyndigheten och Konsumentverket.

– Det sker förbättringar, men det behövs mer för att kunna hävda att det är en rimlig balans mellan kunder och elföretag.

Bo Hesselgren berättar att ur konsumenternas perspektiv har avregleringen varit både en framgång och en besvikelse.

– Konsumenterna uppfattade att syftet med avregleringen var att den skulle leda till lägre priser, bättre konkurrens och ökad valfrihet. Just valfriheten har också blivit en framgång. Kunderna kan välja mellan olika elhandlare och olika avtal. Dessutom är det inte bara valfrihet när det gäller priset, man kan även göra aktiva val när det gäller till exempel miljöel.

Däremot har utvecklingen av elkostnaderna inte gått i önskad riktning enligt Bo Hesselgren, även om orsaken till stor del beror på höjda skatter. Många kunder uttrycker också besvikelse över att konkurrensen fortfarande är för dålig. Men Bo Hesselgren menar att besvikelsen även kan bero på otillräcklig information och missförstånd som har medfört att kunderna i onödan betalat för mycket för sin el.

– När man införde elcertifikatsavgiften på fakturan 2003 satsades stora summor på information till allmänheten. Jämfört med avregleringen är införandet av elcertifikat av ytterst marginell betydelse. Hade man satsat lika mycket på att informera om avregleringen tror jag vi hade haft mer kunniga och medvetna konsumenter redan från början.

Lagstiftaren orsakade onödig förvirring när begreppet ”elleverantör” infördes i lagstiftningen gällande de aktörer som säljer el till kunderna. Elleverantör hade dittills syftat på elnätsföretag. Branschen har, ivrigt påhejad

”Kunderna ser på elmarknaden som bensinmarknaden.”

av Elrådgivningsbyrån, sedermera lyckats driva igenom att de aktörer som säljer el ska gå under begreppet ”elhandlare”.

– Informationen från branschen, bland annat i form av samfakturerings- och debatten i media har rört till det för konsumenterna. Bland annat har det varit svårt att förstå skillnaden mellan de två olika marknader som finns. Många förstår fortfarande inte att man som kund har en relation till två företag – elhandlare och nätföretag. Rapporteringen i media gör inte saken bättre när elkunder uppmanas att byta elbolag efter strömvabrott.

Även när det gäller rapporteringen om elpriset menar Bo Hesselgren att media ibland förvirrar elkonsumenterna. Tillfälliga priser på råvarumarknaden, det vill säga priserna på Nord Pool, blandas allt för ofta in i konsumentprisdiskussionen.

– När media talar om att priset på el har stigit kraftigt, och då handlar det ofta om spotpriset för en enskild dag, blir konsumenterna givetvis oroliga och undrar hur det påverkar deras kostnader. Detta trots att de kan ha avtal med fastställda priser eller åtminstone priser som är baserade på en längre tids förändring av börspriserna.

Många kunder uppfattar dessutom att den svenska elmarknaden är av oligopolkaraktär, där prisskillnaderna är väldigt små.

– Kunderna ser på elmarknaden som bensinmarknaden. Men prisskillnaderna är större än de flesta tror. I Konsumentverkets elprisjämförelser är det inte svårt att hitta skillnader på upp emot 2000 kronor på årsbasis. Avregleringens förlorare är de passiva kunder som har betalat tillsvidarepris i alla år. Tyvärr finns här ofta de kunder som har väldigt små marginaler.

Ur ett konsumentperspektiv ser Bo Hesselgren särskilt en stor utmaning för elbranschen.

– Månadsmättningsreformen är det viktigaste. När den är införd kommer kunderna att kunna förstå sin faktura betydligt enklare. Det värsta vore om det blir problem med de nya mätarna. Antalet mätare som ska bytas ut är väldigt stort och de måste fungera. ●

Kraftproducenterna skyddas av det politiska systemet

– Varför skulle någon producent vilja sälja el till lägre pris direkt till industrin, när man kan sälja på Nord Pool till högre pris? Varför kan inte EU konstruera ett handelssystem med utsläppsrätter som verkligen leder till att ny miljövänlig kraftproduktion byggs? Dessa frågor ställer sig Stora Krafts förre VD Christer Sjölin med anledning av skillnaderna mellan de förutsättningar som gällde för industrin före avregleringen och vad som kom att gälla efter:

– Industrin var tidigare van vid att kunna dra fördel av att vara stor kund med bra belastningsprofil. Men i och med avregleringen kunde stora kunder inte längre upphandla sin kraft till väsentligt bättre villkor med lägre priser eller rabatter. Den stora energiförbrukningen innebar plötsligt inget mervärde för industrin. Och varför skulle den egentligen ha det?

Christer Sjölin menar att parterna före avregleringen gjorde upp om ett visst pris under en viss period. Därmed stod kraftbolagen för en större del av risken. Avregleringen medförde att risken flyttades över till kunden, där Nord Pool, enligt honom, är fullständigt transparent och gör det enkelt att välja.

– När avregleringen kom var alla angelägna om att locka kunder och skapa goda kundrelationer. Men efter en tid insåg man att avregleringen innebar att producenterna egentligen inte behöver några kunder så länge den allmänna konsumtionen av kraft finns kvar. I min tidigare verksamhet i processindustrin var det oerhört viktigt med kunden och kundrelationen för att kunna producera i de dyra anläggningarna och ha en kund att fysiskt

leverera volymen till. Idag kan man producera el utan kund, leverera elen till stamnätet och få betalt till börspris. Som branschen har hanterat frågan kan man heller aldrig få bättre betalt än priset på börsen. Därför finns det ingen anledning att ha en fast kund och i praktiken skänka dem pengar. Dessutom är börsen alltid likvid och betalar, samma säkerhet gäller inte alltid för kunderna.

Stora Kraft ingår idag i Fortum. Före avregleringen var bolaget en del av nuvarande Stora Enso. Det kan anses märkligt att skogskoncernen sålde av sin energiproduktion när man idag ser vilken stark ekonomisk situation producenterna har hamnat i.

– Jag tillhörde dem som sa att vi kommer att ångra en försäljning om tio år. Men jag hade fel, det tog två år. Vi sålde för att man i skogsindustrin behöver avkastning på ungefär 13 procent. Avkastningen på vattenkraften var på den tiden lägre, och därför sålde man. Bedömningen var att denna typ av stabil och säker infrastruktur inte behöver så höga avkastningskrav som en internationellt utsatt processindustri. Nu ser vi att avregleringens vinnare är producenterna. De som vinner mest är de som sitter på vattenkraften. De kan snabbt anpassa sig efter efterfrågan eftersom de i stort sett omedelbart kan öppna eller stänga vattenmagasinen när det behövs. Att sitta på vattenkraft är enkelt.

Det är enligt Christer Sjölin dessutom vattenkraften som framförallt styr elpriset. Att det som många hävdar är samägandet av kärnkraften som styr håller han inte med om.

– Får inte vattenkraftsproducenterna det pris de anser sitt vatten vara värt kan de enkelt avstå från att sälja och behålla vattnet i magasinen. Detta gäller i stort sätt alltid, undantaget är vid höga magasin nivåer och hög tillrinning. I en marknadsekonomi är det helt rätt agerat. Får man inte rätt pris behöver man inte sälja. Det vore fel mot ägarna att göra något annat. Här har vi några få stora spelare som dominerar, och de gör rätt i att utnyttja sin tyngd och position.

Men Christer Sjölin är noga med att påpeka att det inte är någon prismanipulation som pågår. Istället är elpriserna en naturlig följd av att de tre

”Jag tillhörde dem som sa att vi kommer att ångra en försäljning om tio år. Men jag hade fel, det tog två år.”

stora aktörerna – E.ON, Fortum och Vattenfall – sitter på nästan all reglerbar effekt. Dessutom är den nordiska kraftbalansen lätt att ha överblick över och veta vilka kraftslag som blir prissättande.

– Det behövs inga hemliga överenskommelser på kärnkraftsföretagens sammanträden. Det tre stora sköter bara sitt jobb. De som drabbas är kunderna. Spotmarknaden fungerar väl, däremot fungerar terminsmarknaden mycket sämre. Det innebär problem för industrin som vill ha långsiktiga kontrakt. Det finns helt enkelt ingen långsiktig terminsmarknad och det är industrins gissel.

Han menar att för att priserna på de långa kontrakten ska sjunka behövs ny kärnkraft i Sverige.

– Tyvärr verkar det politiska systemet inte vilja släppa fram någon mer omfattande produktionskapacitet. Vi har avreglerat marknaden men inte låtit fria marknadskrafter få styra när det gäller tillgång till ny kapacitet. I en normal marknad skulle dagens ”överpriser” leda till nykomlingar men ingen produktion av någon storleksordning tillåts. Här får politikerna ta åt sig. De stora kraftbolagen lever i skydd av det politiska systemet. Ett annat exempel är handeln med utsläppsrätter som lett till enorma överflyttningar av kapital från kund till producent – 20–30 miljarder kronor per år. De skandinaviska producenterna har mycket liten andel fossilt bränsle men kan genom prissättningsmekanismen ta ut merpriset på hela sin produktion. Här hade en rimligare ordning varit att pengarna verkligen användes till ny miljövänlig produktion och ej bara till att höja vinsterna för kraftbolagen. ●

Långa ledtider för ny kraftproduktion

– Investeringsklimatet för energiproduktion i Sverige måste bli bättre och det måste gå snabbare att få fram tillstånd och beslut. Det säger E.ON Sveriges VD och koncernchef Lars Frithiof. Han menar att E.ON gärna vill bygga ut sin produktion men att det politiska systemet måste våga fatta nödvändiga beslut.

”Investeringsklimatet för energiproduktion i Sverige måste bli bättre och det måste gå snabbare att få fram tillstånd och beslut.”

– De regelsystem vi har i Sverige tar väldigt lång tid att komma igenom. Ett exempel är att vi under många år planerade för en upprustning av Öresundsverket. Och det var inte förrän hösten 2006 vi kunde fatta ett definitivt beslut, eftersom byråkratin har tagit sådan tid. Det är anmärkningsvärt eftersom redan när vi 1999 tvingades till en förtida stängning av Barsebäck 1 visste man att elbalansen i södra Sverige skulle bli ännu sämre. Svenska Kraftnät har ännu inte bestämt vilken typ av ledning som skall byggas från Mellansverige till Sydsverige och det beror delvis på att tillståndfrågan leder till en betydande tidsutdräkt. Det talas om byggstart så sent som 2011. Alla talar om olika flaskhalsar men vad görs åt saken? Det måste även till fler förbindelser så att vi kommer närmare en europeisk integration.

Däremot menar Lars Frithiof att bildandet och utvecklingen av Nord Pool har fungerat bra. Som han ser det var det politiska syftet med avregleringen att få till stånd en effektivare marknad. Nord Pool kom till för att bestämma marknadspriset på el. Det fanns tidigare ingen marknadsplats där aktörerna kunde mötas.

– Det finns också kritiker till Nord Pool, men jag tycker att de skjuter lite fel. Nord Pool är en välfungerande och transparent marknad. Besvikelsen som kritikerna ger uttryck för beror nog snarare på informationen om avregleringen till allmänheten. Den kunde ha varit bättre.

Lars Frithiof syftar bland annat på att det inte tydliggjordes vad som var och inte var avreglerat. Kritiken blev inte mindre av att politikerna i samband med avregleringen höjde skatterna.

– Jag kan inte påminna mig om att man i samband med någon annan avreglering där marknadskrafterna ska få styra samtidigt gått in och beskattat

kundernas konsumtion så hårt. Här skulle politikerna ha tagit sitt ansvar och förklarat mycket tydligare vad som skulle hända. Istället fick aktörerna på marknaden klä skott för detta. Konsumenterna ser ju bara slutpriset, vad det kostar totalt. De fick en avreglering som inte pressade konsumentens kostnad. Hade politikerna hållit igen med skattehöjningar hade vi kanske fått en delvis annan bild av vår bransch.

Även utsläppsrätternas påverkan på elpriserna hade enligt Lars Frithiof behövt förklaras bättre. Risker finns att kundernas förväntan blir högre än vad som faktiskt är möjligt att uppnå. Där behöver politikerna vara tydliga. Samtidigt medger han att inte heller branschen varit helt framgångsrik när det gäller kommunikationen med kunderna.

– Samtidigt som priserna började gå upp på grund av kyla och liten nederbörd var vi mitt uppe i en konsolideringsperiod. Bolag förvärvades och dessa skulle integreras i verksamheten för att uppnå skalfördelar. Bland annat gjordes stora investeringar i IT- och affärssystem. Kunderna drabbades eftersom vi hade fokus på våra egna system. Dessutom pågår det alldeles för mycket intern pajkastning inom branschen när vi istället borde arbeta för att bli mer enade. Det finns för många olika intressen som konkurrerar. Bolagen kan vara statligt, halvstatligt, kommunalt eller privat ägda. Det är inte helt enkelt att hålla ihop en sådan bransch. Generellt kan man också säga att vi har haft alldeles för dålig kundorientering.

Efter avregleringen har kunderna varit bra på att söka information. Detta enligt Lars Frithiof eftersom tre fjärdedelar av den totala volymen på konsumentmarknaden faktiskt varit föremål för aktiva val. Det innebär emellertid inte att tre fjärdedelar av kunderna har gjort några val, snarare att de med större förbrukning har varit mer aktiva.

– Blickar man framåt kommer övergången till en allt mer europeisk elmarknad innebära ytterligare ökade valmöjligheterna för elkunderna, även om fortsatt konsolidering kommer att ske. Det kommer emellertid alltid att finnas nischade aktörer. Men det är bra för konsumenten om det finns ett antal olika aktörer, även om jag tror att priset kommer att vara väldigt lika. Varumärke och värderingar blir därmed viktigare faktorer. Kunderna kommer mer noggrant att undersöka vad olika bolag står för. ●

Kommunerna och industrin kan bli viktiga producenter

Tomas Bruce har lång erfarenhet från energibranschen, och har bland annat varit VD för Skellefteå Kraft och för Birka Energi, samt ordförande för den europeiska fjärrvärmeorganisationen Euroheat & Power. När avregleringen av elmarknaden genomfördes befann han sig mitt i händelsernas centrum. Även om Tomas Bruce anser att avregleringen var bra och nödvändig tycker han inte att man kan säga att förändringarna skett problemfritt.

– Vi hade låga marknadspriser i början av avregleringen, vilket skapade vissa problem. Stora delar av produktionen var periodvis olönsam. Det skedde också en försäljning av kraft och ett antal aktörer lämnade banan, vilket innebär en ökad koncentration till några tunga aktörer.

Tomas Bruce menar också att de i början inte satsade tillräckligt mycket på förnyelse av elnäten, och när investeringar väl gjordes kom besparingarna inte kunderna till del. Han vill emellertid inte kritisera de tunga aktörerna för deras agerande. Ännu har ingen tillsyn av elnätsavgifternas skälighet avgjorts så att det skapats vägledning.

– På en marknad där marginalpriset styr och där några få aktörer sitter på den produktionsapparat som har låg kostnad uppstår problem. Marginalkostnaden styr mot ett kraftpris på, låt oss säga 50 öre medan det finns betydande produktionskapacitet som ligger på en rörlig kostnad runt 10 öre. Koncentrationen i producentledet innebär att de med låga rörliga kostnader inte bara får välfyllda kassor utan även en mycket stark ställning.

Idag är produktionsöverskotten borta. Ny produktion måste till, menar Tomas Bruce, frågan är hur. Kommer vi att få stora produktionsanläggningar från stora aktörer eller kommer vi att få mer av mindre och medelstora anläggningar som ger möjligheter för nya aktörer att investera?

– I Sverige har vi ett väl utbyggt fjärrvärmesystem i snart sagt alla våra större tätorter. Här finns potential för kraftvärme, vilket ger både värme och el och som dessutom är lämplig av miljöskäl. Kraftvärmen innebär möjligheter, inte minst för kommunerna, att kunna bli aktörer var för sig eller i olika former av samverkan. Mottrycksproduktion – motsvarigheten till kraftvärme – inom industrin är en annan resurs som skulle kunna tillföra industriella aktörer till marknaden.

Tomas Bruce menar också att vi i Sverige ligger långt fram när det gäller biobränslen och ännu längre fram när det gäller användningen av värmepumpar. Hälften av Europas värmepumpar finns i Sverige. Ändå betonar han vikten av att det skapas förutsättningar för fler kraftproducenter.

Konsumenterna tror att man kan påverka elpriset. Det är inte kraftpriset som kunden kan förhandla om. Det är elhandelsmarginalen som kunden kan påverka med sitt val. Jag tror det bidrar en del till kundernas negativa bild av elmarknaden, menar Tomas Bruce.

– När branschen ska ut i debatten finns ett stort gap mellan läsarens kunskap och branschen. Ibland så stort att branschen nog mest uppfattas som att man vill blanda bort korten för läsaren. Det är ett problem.

Mot bakgrund av det är det svårt att ens diskutera en gemensam nordisk marknad för konsumenten och än mindre en europeisk konsumentmarknad idag, enligt Tomas Bruce. Men även kraftmarknaden har brister som måste åtgärdas.

– På kraftmarknaden finns det saker som måste lösas både på nordisk och på europeisk nivå. Den fysiska överföringen innehåller begränsningar idag – det problemet finns för övrigt även inom Sverige. Problemet med bristande överföringskapacitet är att det leder till olika prisområden. Utbud och efterfrågan blir inte samma på hela marknaden och i praktiken innebär det att det blir olika marknader.

– Det är naturligt att varje enskild nationalstat vill ha kontroll på såväl elproduktion som elnät. Man bör istället ställa sig frågan om det med den förutsättningen är möjligt att länderna kommer att klara av att lita till en gemensam marknad. ●

”Vi hade låga marknadspriser i början av avregleringen, vilket skapade vissa problem.”

Lågt pris inte alltid viktigast

– Även om det finns en strävan mot en europeisk elmarknad tror jag att den ligger väldigt långt borta. Kundernas intresse av att leta nya elhandlare som finns långt borta är mycket begränsat. Ronny Frankson, verksamhetschef för Mellersta Skånes Kraft och för Mellanskånes Kraft AB, menar att närhet och tillgänglighet är viktiga faktorer för kunderna. Prisskillnaderna mellan de olika bolagen måste bli betydligt större om kunder ska välja avlägsna aktörer.

– Jag tror heller inte på en nordisk slutkundsmarknad i dagsläget. Det beror på att vi har olika regelverk länderna emellan, och det är ett problem som först måste redas ut. Men på längre sikt kan en välfungerande marknad bli verklighet.

Ronny Frankson berättar att han är övertygad om att målet med avregleringen var att konsumenterna skulle gynnas. Han hänvisar till att det talades mycket om hur konkurrens skulle bidra till lägre priser för konsumenterna.

– När avregleringen sedan kom gick luften nästan ur hela branschen. Priserna sjönk mer än någon hade trott. Vi mindre elhandlare kom ganska väl ur detta eftersom vi hade och har förhållandevis nära och goda relationer med våra kunder. Kunderna fick å andra sidan en utveckling som var väldigt positiv – lägre priser utan att behöva vara aktiva på den nya marknaden.

Många kunder önskade teckna ännu längre avtal när marknaden öppnades fullständigt 1999. Ronny Frankson berättar om det dilemma som kom att drabba företag i branschen. En del elhandlare hade tecknat långsiktiga avtal till priser som låg över den nivå som elpriset sedan hamnade på.

– Det blev helt enkelt Ebberöds Bank. Man hade köpt kraft till ett pris som var högre än det man kunde sälja för på marknaden. Det drabbade ett antal elhandlare hårt. Det var första gången vi blev påmind om att elhandel innebär aktiv riskhantering. Branschens aktörer var vana vid att sitta säkert i sina positioner.

Efter en tid steg priserna igen, vilket föranledde diskussion om orsakerna till ökningen.

– Många av oss fick en känsla av att konkurrensen på den nya marknaden inte skedde på lika villkor. Den mest intressanta frågan var om orsaken var att några få stora aktörer satt på de stora produktionsapparaterna. De höga kraftpriserna har medfört att det inte är särskilt lätt att vara elhandlare utan egen produktion.

Avregleringen kom inte som någon överraskning för Ronny Frankson. Men han menar att det naturligtvis innebar en stor förändring för hela branschen.

– För vår egen del var vi tvungna att dela verksamheten i två delar. Samtidigt skulle vi börja handla med el, det hade vi aldrig gjort tidigare. Tidigare hade vi fokus på samhällsnytta – vi försåg våra kunder med el.

Mellersta Skånes Kraft bestämde sig tidigt för att känna av marknaden innan de gick vidare. Tillsammans med andra företag gick de in som delägare i ett krafthandelsbolag som skulle agera på kraftmarknaden.

– Målet för detta bolag var att vi skulle köpa på Nord Pool och sedan sälja till våra kunder. Här ser man återigen vikten av riskhantering. Man kan inte köpa el och lägga på lager, den måste säljas direkt. Att sitta med långa råkraftkontrakt på en marknad som inte utvecklades i önskad riktning ställde till problem. Numera har vi en ny, norsk partner när det gäller kraftinköp.

Ronny Frankson påpekar att den avreglerade marknaden i sig har bidragit till nyttig konkurrens som har gett resultat för alla konsumenter. Men lågt pris är inte alltid den främsta konkurrensfördelen.

– Man kan få viss acceptans för att inte ligga allra lägst. Många kunder ser god service och tillgänglighet som viktigare. Men givetvis kan prisskillnaden inte vara för stor. Sedan ska man komma ihåg att produkten el är speciell. Hela kvaliteten i produkten ansvarar elnätsföretaget för. Vårt nätföretag har därmed fått utveckla sina kundrelationer på ett betydligt mer omfattande sätt än vad vi trodde i början. ●

Nord Pool vill helst ha både hängslen och livrem

Under arbetet med att utforma den avreglerade elmarknaden var dåvarande Riksförbundet Sveriges Energileverantörer en nära och aktiv samtalspart till de offentliga aktörerna. En av de mest aktiva under det arbetet var Roger Johansson, som idag är VD för Uddevalla Energi.

– Avregleringen av elmarknaden hade samma mål som andra avregleringar. Flytta makt från producent och distributör till konsument och öka produktiviteten genom konkurrensutsättning.

– Elbranschen hade det bekvämt på många sätt. Fick man inte ihop kalkylen på slutet så höjde man tarifferna. I början fanns det därför många som var kritiska till förändringarna. Kraftverksföreningen påpekade till exempel att en handelsplats för alla elhandlare skulle innebära en fördyring för elkonsumenterna på minst en och en halv miljard.

Sveriges Energileverantörer ställde sig dock positiva, eftersom bedömningen var att avregleringen skulle genomföras i vilket fall. Det var viktigt att vara med och påverka och få till stånd en bra avreglering. Något som inte helt lyckades, menar Roger Johansson.

– Vi ville ha ett regelverk som gjorde det möjligt att etablera sig som elhandlare utan att ha egen produktion. Det är tveksamt om det är så idag. Ser man på vilka enorma kapitalkrav som ställs av Nord Pool så är det inte så många som kan vara med. Nord Pool vill helst ha både hängslen och livrem. Jag håller inte med dem som säger att vi har 120 elhandlare, det stämmer inte. Vi har idag bara 25–30 stycken som har eget balansansvar.

– För branschen har dock avregleringen gett en fantastisk positiv utveckling. Att lämna den gamla elverkskulturen och börja möta kunder. Det har påverkat även den kvarvarande monopolverksamheten, näten.

Allt gick inte som man hade önskat. Just beträffande näten och tillsynen av dem kan man peka på klara brister, menar Roger Johansson.

– Vi ville ha en stark, kompetent och självständig tillsynsmyndighet. Det är väl först nu vi börjar nå dit, inledningsvis var det en avdelning inom NUTEK. Det skapade mycket onödig irritation att man inte etablerade en kompetent och självständig myndighet från början.

Problemen med den bristfälliga utformningen av regelverken för näten och tillsynen av dem lever kvar än idag.

– Energimarknadsinspektionen hävdar nu att deras nätnyttomodell utgör själva tillsynen, men så är det inte. Modellen är ett redskap som talar om vilken uppfattning myndigheten har. Men modellens kriterier finns inte i regelverket, ett exempel på att man kom snett från början.

– I tillsynens utformning finns idag ett inslag som i stället för att vara ett skydd för konsumenten blir ett hot mot leveranssäkerheten. Det hela är mycket enkelt, vi kan inte investera i leveransförbättringar i näten utan att få betalt.

Att elbranschens anseende står lågt i kurs är inte så konstigt tycker Roger Johansson. Han menar att man har gjort alldeles för lite för att förtjäna konsumenternas förtroende.

– Vi har motsatt oss det mesta, och många fortsätter i samma stil. Efter stormen Per anstränger sig många för att hävda att man inte har haft ett kontrollansvar och därmed inte ska behöva ge konsumenterna ersättning, säger Roger Johansson. Även diskussionen om priserna anser han landar fel.

– Sambanden blir helt obegripliga. Först förklarar vi de höga priserna med att det inte regnar. När det sedan regnar förklarar vi att de höga priserna beror på vad det kostar att köra kolkraft i Tyskland. Allt är rätt på sitt sätt, men blir helt obegripligt för konsumenten.

Det finns dock goda möjligheter att förbättra anseendet, särskilt nu när klimatfrågan kommit i fokus. Roger Johansson vill gärna se att branschen sträcker på sig, att man vågar vara stolt över det man faktiskt åstadkommer.

– Vi bör satsa på att lyfta fram vårt kunnande vad gäller energieffektivisering och miljövinster. Ingen enskild åtgärd ger exempelvis större miljöförbättrande effekter än att införa fjärrvärme. Här kan vi sträcka på oss eftersom vi faktiskt gör något konkret, till skillnad från andra som bara pratar. ●

Ur kundernas synvinkel bör elhandlarna vara ganska stora

– Debatten om elmarknaden är svår, eftersom det kommer in så mycket känslor. Många ser elen som en grundläggande rättighet, något som det är samhällets plikt att ordna. Samtidigt är det bara marknaden som kan garantera leveranser och prispress, menar Carola Teir-Lehtinen, kommunikationsdirektör på Fortums moderbolag i Finland.

Hon är, som företrädare för en av de stora aktörerna, van vid att få svara på kritik gällande både priser och tillgång. Att avregleringen var positiv är hon övertygad om. Ett mål med reformen var att skapa en nordisk elmarknad, men vid det målet är vi inte riktigt framme än.

– Vi har definitivt en nordisk grossistmarknad. 60 procent av konsumtionen går via Nord Pool idag och det finns 300–400 aktörer, även om vi skulle önska att en ännu större andel av all handel gick via Nord Pool.

Slutkundsmarknaden är däremot inte nordisk utan i högsta grad nationell, menar Carola Teir-Lehtinen. En nordisk marknad där också kunderna kan välja att köpa sin el från vilket bolag som helst i Norden tror hon dock kommer.

– Jag tror vi är på väg dit. Det finns egentligen inget som knyter elhandeln till en geografisk yta, tvärtom finns det skalfördelar med att verka över större områden. Ur kundernas synvinkel bör elhandelsbolagen vara ganska stora. De som är stora har skalfördelar och bör kunna erbjuda de mest konkurrenskraftiga priserna, de mest flexibla avtalsformerna och den bästa servicen.

På sikt ser Carola Teir-Lehtinen att utvecklingen går mot en europeisk elmarknad, eftersom en större marknadsplats medför klara fördelar för kunder och samhälle. På senare tid har det ökande energiberoendet gentemot Ryssland motiverat EU att kraftfullt driva på en sådan utveckling.

– Det EU nu har insett är att det behövs en gemensam energistrategi och energipolitik. För att uppnå det krävs en gemensam marknad och ett gemensamt pris, och därför tror jag att EU kommer att fortsätta driva detta.

Men alla länder visar inte samma entusiasm för en europeisk elmarknad.

– Våra tyska och franska vänner är ju inte sådär jätteintresserade av detta. Där är staterna direktägare av stamnätsbolagen och har satt tarifferna för transmissionen så högt att det nästan blir omöjligt att komma in. Det kan ta tid, men den europeiska elmarknaden kommer. Det är oundvikligt, för det handlar i slutändan om Europas konkurrenskraft. Den logik som gällt

för oss i Norden gäller även Europa som helhet. Det är irrationellt att ha nationella marknader.

Även på hemmaplan finns det dock många som ser med oro på en gemensam marknad, bland annat mot bakgrund av de historiskt sett låga nordiska elpriserna.

– Här i Norden är många rädda för att vi ska bli en del av en europeisk elmarknad eftersom man tror att det leder till elpriser på mellaneuropeisk nivå. Så enkelt är det inte. Med en gemensam europeisk elmarknad kommer effektiviseringarna att ske även i Europa, på samma sätt som har skett i Norden, och priserna närmar sig varandra.

Effektiviseringarna ledde till att priserna sjönk efter avregleringen. Men de senaste åren har prisutvecklingen gått i motsatt riktning.

– När avregleringen kom fanns en överkapacitet. Den har försvunnit under de år som gått och vi är tvungna att bygga nytt, vilket kostar. I dagens läge handlar det om mer än 40 euro per MWh. Det är samma pris oberoende av vem som bygger, eftersom turbiner och stål kostar detsamma för alla – arbetskraftskostnaden slår inte igenom så mycket i denna typ av byggen. År 2020 räknar vi med att vi i Norden behöver 80 TWh. När kapaciteten blir knapp slår nyinvesteringarna igenom i prissättningen, men detta vill man inte ta till sig i debatten. Det har från politikerhåll i Sverige till och med funnits förslag på att dela upp grossistmarknaden i en billig och en dyr del. Vilken skulle du vilja köpa ifrån?

Carola Teir-Lehtinens retoriska fråga markerar tydligt att hon ogillar förslagen om att lämna marginalprissättningen till förmån för ett system där produktionskostnaden styr.

– Det förvånar mig att så många tycker att det är konstigt att marknadspriset på Nord Pool kan vara betydligt högre än produktionskostnaden för vattenkraft. Ingen ifrågasätter världsmarknadspriset på råolja. I Saudiarabien kostar oljan 1 dollar per fat att producera, i Nordsjön kostar den 10 dollar och i Alaska kostar samma fat 15 dollar. Samma pris gäller för papper oberoende om det tillverkats med en gammal och avskriven eller en ny pappersmaskin. Varför kan inte samma marknadsprissättning gälla el? ●

En död hand över svensk energiproduktion

För att komma till rätta med problemen på den avreglerade elmarknaden anser Gert Gelotte, ledarskribent på Göteborgs-Posten, att det viktigaste är att Sverige får fler aktörer på produktionssidan och att utbudet blir större.

– Idén med en avreglering var och är i grunden bra. Att man sedan inte nått ända fram är en annan sak. Men nu är avregleringen gjord och det är inte möjligt eller ens eftersträvansvärt att återreglera marknaden som vissa kräver, säger Gert Gelotte.

Att det från en del håll hörs krav på en återreglering menar han till viss del beror på att den allmänna debatten ofta fokuserar på fel saker. Å andra sidan tycker han att debatten speglar nuvarande situation på ett bra sätt. Som ledarskribent och politisk reporter under sammanlagt 15 års tid har Gert Gelotte varit aktiv i bevakningen av den svenska elmarknaden.

– Till att börja med skulle vi behöva en mer saklig och grundlig debatt om hur utbud och efterfrågan påverkar elmarknaden. Det finns som bekant restriktioner som gör att utbudet är begränsat. Det i kombination med förändringar i efterfrågan kan givetvis skapa problem. Det finns heller inte någon bra debatt om skatter och andra avgifters effekt på elpriset. Därmed går miljö- och energidebatt sällan ihop, och tyvärr har allmänhet och opinionsbildare i många fall för dåliga kunskaper.

Att energibranschens låga förtroende bland allmänheten till stor del skulle bero på medias granskning håller Gert Gelotte däremot inte med om. Energitilläggen bär det största ansvaret.

– Det låga förtroendet beror främst på dålig leveranssäkerhet och att priserna stiger. Men givetvis är det till exempel enklare för politiker att skylla på energitilläggen än tvärtom. Den som klagat på ett missförhållande får naturligtvis en starkare ställning än den som försvarar ett missförhållande.

– Syftet med avregleringen var att få bort monopolerna och därmed sänka energikostnaderna för konsumenterna. Utifrån det kan man inte riktigt säga att avregleringen har varit en framgång. Många har fått ökade energikostnader, även om orsakerna till det kan diskuteras, och vi har istället för monopol fått ett oligopol där tre stora bolag dominerar.

De tre stora bolagen, E.ON, Fortum och Vattenfall, är också de som står för merparten av energiutbudet i Sverige. Och enligt Gert Gelotte ligger dessutom en död hand över energiproduktionen i Sverige.

”Det låga förtroendet beror främst på dålig leveranssäkerhet och att priserna stiger.”

– Istället för att stimulera utbudet av elproduktion har man i Sverige istället en rad begränsningar. På sikt blir konsekvenserna förödande. Det är inte rimligt att politiskt blockera alla möjligheter att bygga ut elproduktionen. Och om det nu ska byggas fler kärnkraftverk är det bättre att det görs här än i Ryssland. Efterfrågan måste få ha effekt på utbudet. Ett annat missförhållande är att elpriset på Nord Pool bestäms av priset på den el som varit dyrast att producera. Det är någonting man bör se över. ●

Sverige är producenternas marknad, inte konsumenternas

– Det bästa vore om man kunde återgå till läget före avregleringen och lämna marginalprissättningen, vilket betyder att priset sätts efter den dyraste produktionsanläggningen. Orden kommer från Fredrik Braconier, journalist på Svenska Dagbladet med mångårig erfarenhet av bevakning av elmarknaden.

Fredrik Braconier är kritisk till dagens elmarknad och menar att vi i den svenska debatten missar vårt speciella läge med delvis extremt billig energi-produktion.

– För mogen vattenkraft är produktionskostnaden nära noll, och även mogen kärnkraft är billig. Systemet med marginalprissättning leder därmed till enorma vinster för de bolag som har tillgång till den billiga produktionen. Fredrik Braconier menar att det vore rimligt att bolagen betalade någon typ av avgift för att få utnyttja naturtillgångar såsom exempelvis vattenkraften – en ”vattenränta”.

– Ja, ungefär som en fastighetsskatt, men för vatten. Det är trots allt våra gemensamma tillgångar och miljardvinsterna borde komma alla till del. När det gäller ägandet av produktionsmedlen är Fredrik Braconier kritisk till de försäljningar som har genomförts på flera håll i landet.

– Det var vansinne att sälja ut betydande delar av vår vattenkraft, som man till exempel gjorde i Stockholm när man sålde Birka Energi. Statskontrollerade finska Fortum fick köpa hälften av Birka Energi till vrakpris och nu sitter finnarna och hävar in vinsterna från vår vattenkraft år efter år i all evighet. De kommer naturligtvis aldrig att sälja dessa guldägg.

Den nordiska elmarknaden är till stora delar ett faktum idag och inom några år räknar många bedömare med att vi har en europeisk marknad. Fredrik Braconier är skeptisk till denna utveckling.

– Elmarknaden är inte som vilken marknad som helst. Det finns vissa fundamentala skillnader som att man till exempel inte kan importera eller exportera hur som helst, det finns begränsningar för överföringen. Man ska också komma ihåg att el produceras i världen till 60 procent från fossila bränslen, vilket är betydligt dyrare än vår billiga produktion. Med en gemensam europeisk marknad kommer våra priser således att stiga ytterligare.

– EU:s strävan att skapa en gemensam elmarknad leder till enorma vinster för svenska och norska producenter – all el i Norge kommer från vattenkraft – och höga priser för konsumenterna. Ett stort problem är att detta också slår mot industrin. Den tunga elintensiva industrin kommer helt enkelt inte att klara dessa höga priser i konkurrens med länder som har mycket låga energipriser. Sådana är Ryssland och Island för att ta några exempel.

Fredrik Braconier håller inte med om att stängningen av Barsebäck är en viktig förklaring till de ökade priserna. Han tror inte heller att Vattenfall använder vinster från produktionen till att dumpa priserna för att slå ut konkurrenter.

– Nej, jag tror att Vattenfall tar ut så höga priser de kan. Därför hade det varit bättre att lämna marginalprissättningen och i stället prissätta elproduktionen efter sammanlagda produktionskostnaden. Men detta är inte möjligt med EU:s regler.

Det bästa vi kan göra i Sverige för att hantera situationen och utnyttja vårt läge är att bygga ut vår billiga produktion så mycket som möjligt, anser Fredrik Braconier. Här ser han ännu ett problem med den svenska debatten.

– Det talas ofta om att det finns en lösning i Sverige när det gäller att diskutera en utbyggnad av kärnkraften, men det är inget mot vattenkraften. Här borde man verkligen satsa, tycker jag. Förutom ekonomiska vinster är vattenkraft inte bara effektiv utan också miljövänlig. Den släpper inte ut några växthusgaser. Det är makalöst att man i Sverige diskuterar växthusgaser och klimathotet utan att tala om behovet av utbyggd vattenkraft. Här finns åtskilliga miljövänliga TWh att ta till vara, i stället för att bygga ut kraftproduktion med importerad naturgas. ●

Väntade hot kräver samverkan

– Med avregleringen startade förfallet av de svenska elnäten. Resultatet såg vi under stormarna Gudrun och Per. Kritiken kommer från energiexperten Tore Peterson. Idag är han seniorkonsult och flitigt anlita av kommuner och energibolag som rådgivare. Han menar att företagen efter avregleringen prioriterat vinsten före investeringar och att underhållet av näten då har eftersatts på sina håll. En annan negativ effekt av avregleringen är branschens kraftiga strukturförändring med drastisk minskad mångfald. Koncentrationen gör att det är angeläget för kvarvarande oberoende energiaktörer att samarbeta för att kunna möta hoten.

– Investeringarna borde ha gjorts för länge sedan. Att så inte skett fick förödande konsekvenser när stormarna Gudrun och Per mejade ner skog över elnäten. Många småföretagare fick betala i form av uteblivna intäkter. Skadorna för samhälle och näringsliv blev allvarliga med stort lidande för drabbade människor. Elmarknadsinspektionen borde fokusera mer på kvaliteten på näten istället för på nätavgiften.

– Före avregleringen hade Sverige ett elsystem som vid internationell jämförelse fungerade bra. Elpriserna var de lägsta i världen. Inom kraftöverföring var Sverige världsledare. Detta goda förhållande hade byggts upp under lång tid i nära samarbete mellan industrin och elföretagen. Kraftbolagen drev på den tekniska utvecklingen av materiel och metoder för kraftverk och elnät. Samhällsnyttan sattes i förgrunden.

Förutom eftersatta elnät menar Tore Peterson att en annan negativ effekt av avregleringen kom av kommunernas brist på aktivt engagemang under avregleringsprocessen.

– Före avregleringen skötte kommunerna två tredjedelar av all eldistribution, elhandel och elnät samt nästan all fjärrvärme. En debatt blossade upp där nationalekonomer menade att kommuner inte borde verka på en avreglerad marknad, medan kommunsidan ville ha konkurrens på samma villkor som statliga, korporativa och privata bolag. Ekonomerna menade också att många elverk i skydd av monopolen överinvesterade i sina elnät som sedan konsumenterna dyrt fick betala. Kritiken mot det kommunala ägandet skapade en defensiv stämning i kommunerna och bidrog till utförsäljning av energiföretag.

Med stöd av ett undantag i ellagen kan numera kommuner konkurrera på marknaden som alla andra, förutsatt att de gör det i form av aktiebolag.

– Starten för hela avregleringen hade sitt ursprung i nya nationalekonomiska strömningar som kom från Margaret Thatcher i Storbritannien. Det ansågs att även vi i Sverige borde öppna el- och telemonopolen. Ekonomerna sa att avreglering skulle ge konsumenterna lägre pris och bättre service. Men den elitensiva industrin hävdar att den inte har tjänat på avregleringen. Till viss del kan detta bero på att de tidigare ägde vattenkraftverk som gav billig el.

Inför avregleringen sålde industrin, liksom en del kommuner, sin kraftproduktion. Dessa beslut framstår nu som dåliga. Från konkurrenssynpunkt har den svenska basindustrin under 100 år haft favör av god tillgång på el till låga priser. Industrin ser nu med oro på befarad framtida elbrist och höga elpriser.

Tore Peterson tror inte att den allmänna kritiken, främst från hushållen, mot energibranschen enbart beror på ökade elpriser. Den beror också på kundernas ovana att fatta beslut, att de inte vill offra tid på leverantörbyte eller anpassa sig till nya spelregler.

– Många anser det negativt att man nu måste välja leverantör där man tidigare varit van vid monopol med fasta priser. Elmarknadens villkor kan uppfattas som krångliga. Konsumenterna känner sig besvikna över att det inte blev så som ekonomerna förespeglade.

Enligt Tore Peterson kan man inte betrakta elen som dyr, även om priserna inklusive skatter och avgifter på själva elen har ökat kraftigt. Det handlar snarare om att använda den på ett förståndigt sätt, till ändamål som den passar bäst för. De stora vinster vissa bolag gör sticker också i ögonen på många.

– Efter avregleringen har en kraftig strukturförändring skett. Antalet elföretag har minskat dramatiskt och utvecklingen har gått mot koncentration. Marknaden domineras nu av tre företag som har nästan all elproduktion, tre fjärdedelar av elhandeln och över hälften av elnätet. Det finns fortfarande ett stort antal lokala och kommunala företag med betydande andel av energimarknaden. Deras existens är än så länge en garanti för mångfalden. Det är dock hög tid för denna oberoende företagsgrupp att se om sitt hus och börja samverka för att gemensamt möta hoten från marknadskoncentrationen och klimatförändringarna. ●

Klimatcertifikat skulle ge konkurrenskraftigare elpriser för industrin

– Även om vi till stor del nu har en gemensam nordisk elmarknad har vi fortfarande konkurrensproblem. Fusioner och förvärv har medfört att marknadskoncentrationen är bekymmersam. Tre stora producenter dominerar. Att strukturuomvandlingen skulle kunna resultera i konkurrensproblem även när vi har en gemensam nordisk elmarknad var det ingen som riktigt väntade sig.

Det säger Björn Hagman, som mellan 1998 och 2002 var vice VD på Nord Pool ASA och VD för Nord Pool Spot, och före det chef för strategisk utveckling på Stockholm Energi som numera ingår i Fortum.

Idag är han konsult i eget företag, och huvuddelen av hans uppdrag gäller elmarknaden. Enligt Björn Hagman är förutsättningarna för att avreglera elmarknaden speciella, och vissa saker har inte heller helt gått som man hade tänkt sig.

Hen menar att elmarknaden skiljer sig från andra marknader på framförallt två sätt. För det första är el en produkt som kunderna inte kan lagra. Den köps och förbrukas direkt. För det andra är anpassningstiderna på utbudssidan oerhört långa och det finns många hinder för ny produktion. Problemet är att det dröjer mycket lång tid innan en prissignal verkligen

resulterar i att ny produktion blir tillgänglig för marknaden. Men de första fem åren efter avregleringen gick relativt smidigt.

– I slutet av 1990-talet diskuterade man framför allt hur kundens roll kunde stärkas på en överskottsmarknad. Man insåg inte att situationen skulle kunna bli helt omvänd några år senare. Under överskottsperioden lades dessutom investeringsplanerna i malpåse, vilket har förstorat dagens problem.

Björn Hagman menar emellertid att den nordiska elmarknaden fungerar bra mycket bättre än de flesta andra marknader i Europa. Men konkurrens-situationen i Norden har blivit bekymmersam.

– Ambitionen har hela tiden varit att gå mot en nordisk och även europeisk elmarknad. Eftersom el handlas över de nordiska ländernas gränser är det lätt att säga att vi har en nordisk elmarknad, men så är inte alltid fallet. Halva tiden hänger den nordiska marknaden ihop, och halva tiden gör den inte det. Det betyder att ibland är konkurrensen sämre och ibland är den bättre även om den inte är helt bra. Till och med när vi har en gemensam tysk-nordisk elmarknad har marknadskoncentrationen genom struktur-omvandlingen blivit problematisk. Dessutom är slutkundsmarknaderna helt nationella.

Den mest positiva effekten av avregleringen hittills är enligt Björn Hagman att vi nu har fått en marknad där kunderna kan välja, även om de inte alltid utnyttjar möjligheten. Ytterligare ett syfte med avregleringen var att man skulle få en effektivare elförsörjning. Men ända dit vill han inte säga att man har kommit ännu.

– Vi behöver en marknad som i större utsträckning präglas av konkurrens och högre elasticitet när det gäller utbud och efterfrågan. Att råkraftmarknaden fungerar effektivt är en förutsättning för att konsumentmarknaden också ska göra det.

– För att komma till rätta med den orimliga förmögenhetsöverföringen från industrin till elproducenterna bedömer jag dessutom att vi för elmarknaden behöver en annan design på modellen för handel med utsläppsrätter. Ett bra sätt vore att använda samma modell som för elcertifikat, man skulle kunna kalla det för klimatcertifikat. Ett sådant system skulle inte höja marginalpriset på el och skulle därigenom inte heller försämra den svenska och europeiska industrins internationella konkurrenskraft. Dessutom skulle pengarna från klimatcertifikaten inte gå till att öka vinsten för elproducenterna utan gå direkt till genomförandet av investeringar i minskad klimatpåverkan. ●

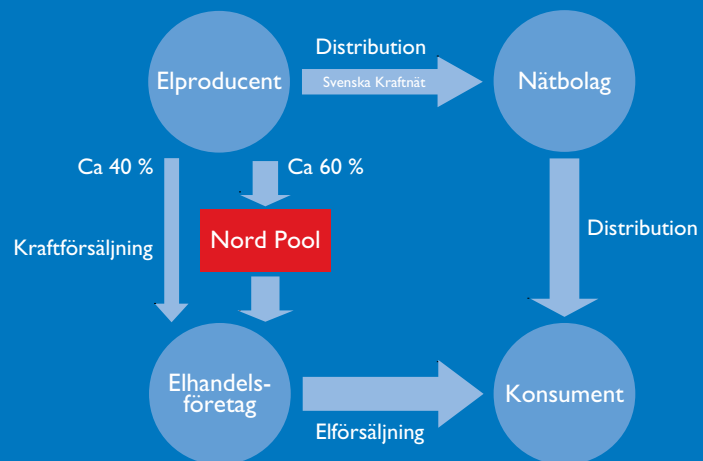

”Vi behöver en marknad som i större utsträckning präglas av konkurrens och högre elasticitet när det gäller utbud och efterfrågan.”

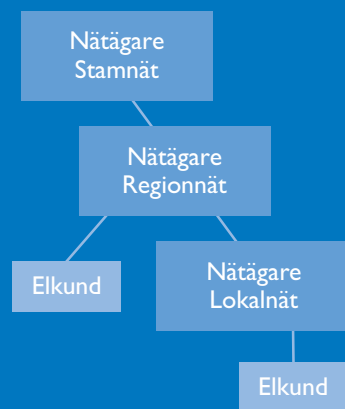
Fakta om elmarknaden

Elhandel Sverige/Norden

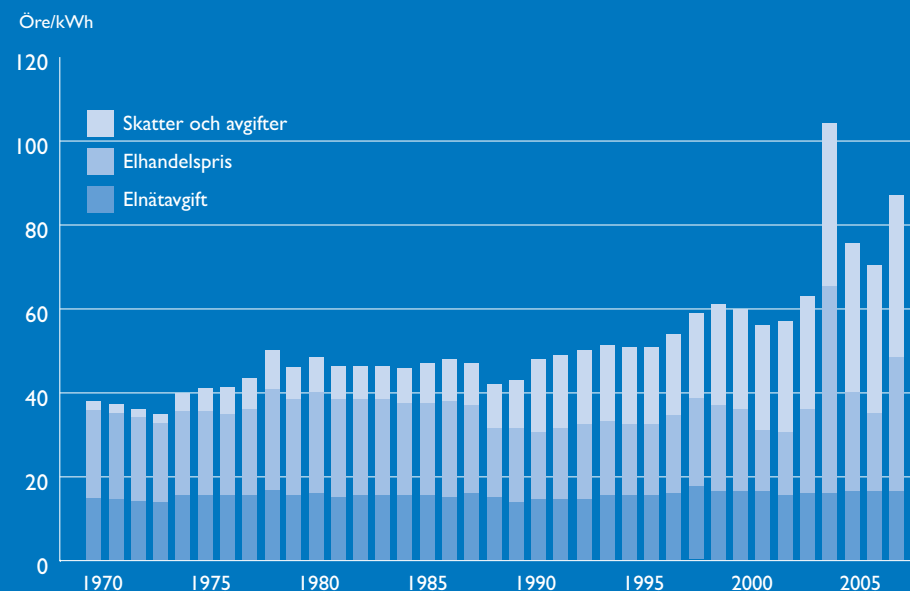
Översikt över hur elmarknaden fungerar idag

Översikt över elmarknaden före avregleringen

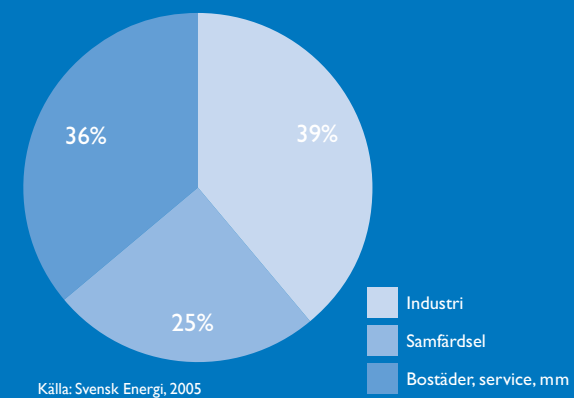

Prisutveckling – genomsnittligt konsumentpris 1970–2006

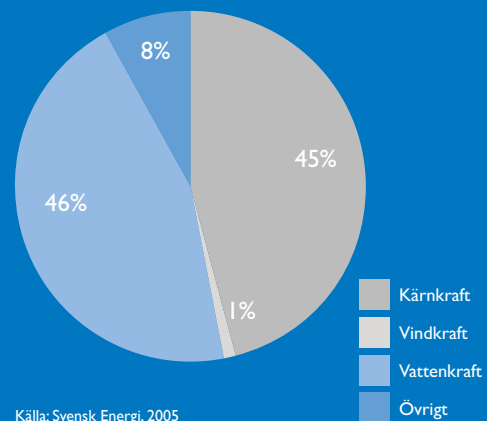
Avser rörligt pris i 1990 års priser.
Källa: STEM, SCB

Energianvändning i Sverige

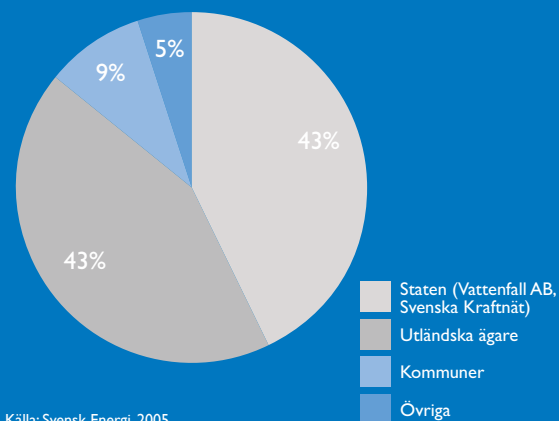
Produktion Sverige/Norden

Fördelning mellan produktionsslag i Sverige

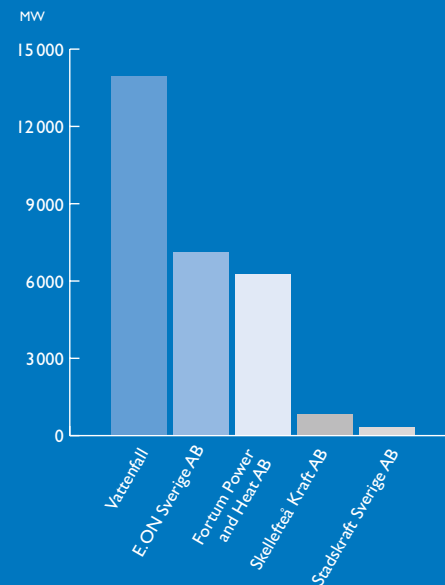
Källa: Svensk Energi, 2005

Ägandet av elproduktionen

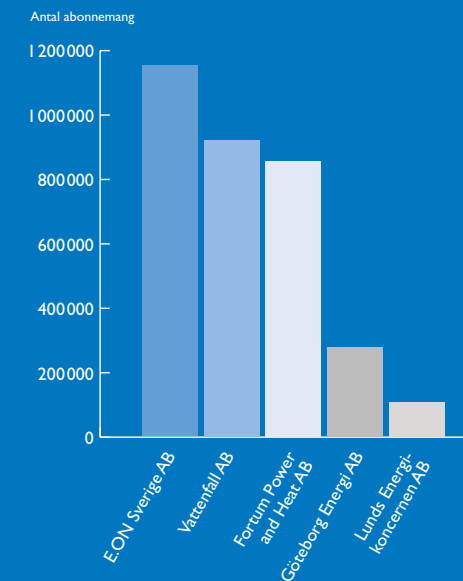
Källa: Svensk Energi, 2005

De fem största elproduktionsföretagen

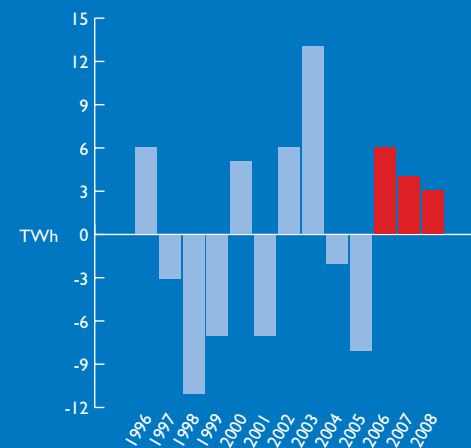
Källa: Svensk Energi, 2005

De fem största nätföretagen

Källa: Svensk Energi, 2005

Import och export av el

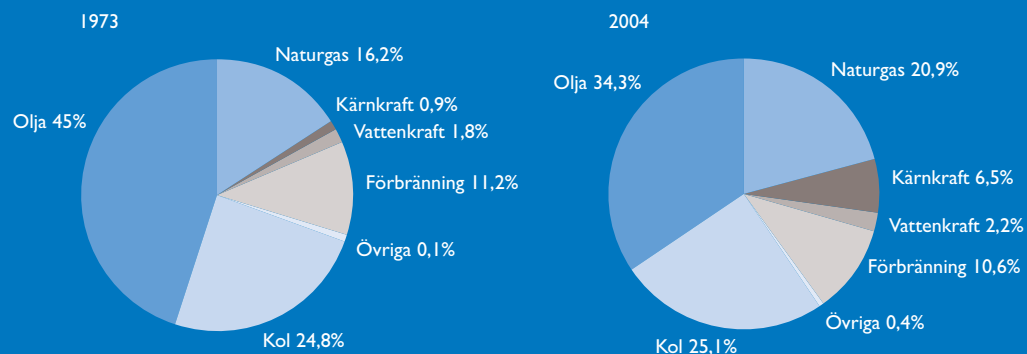

Källa: Energimyndigheten

Europa/Internationellt

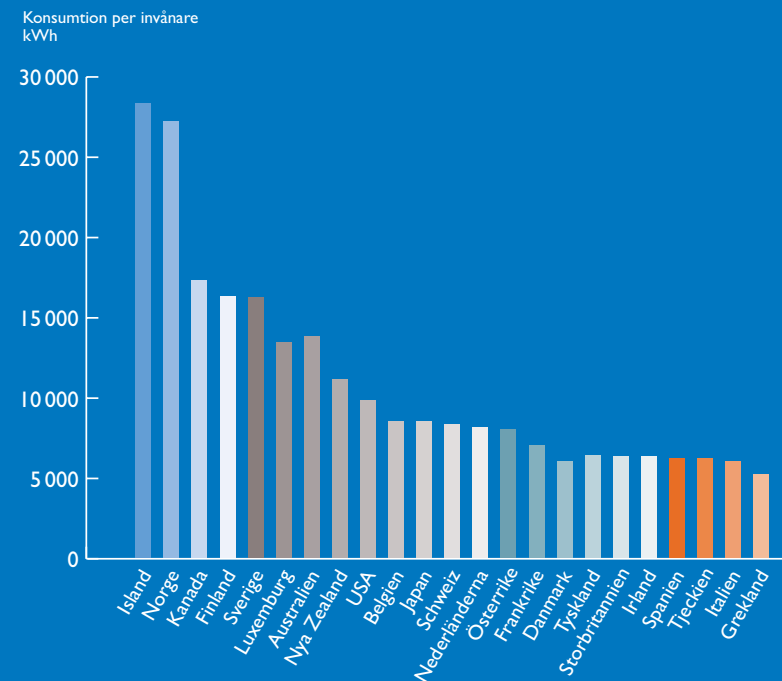
Fördelning mellan produktionslag

Källa: International Energy Agency, 2004

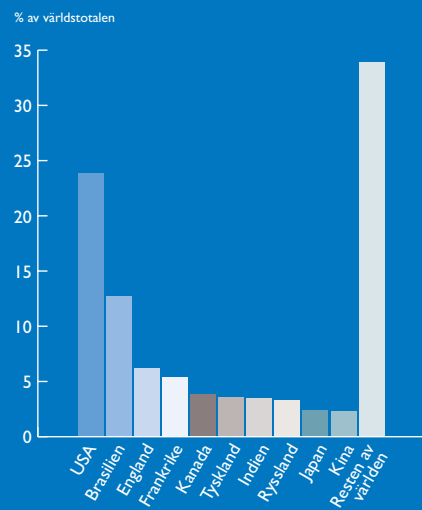
Källa: International Energy Agency, 2004

Konsumtion av elenergi

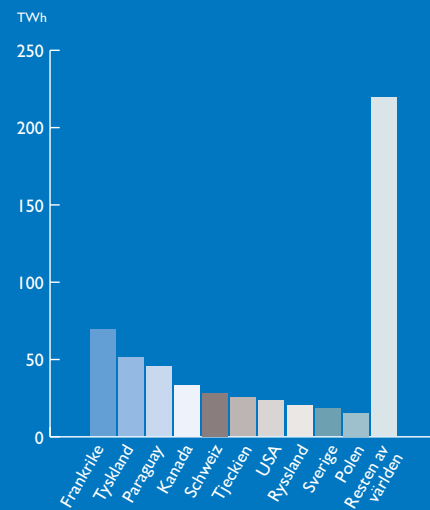
Källa: International Energy Agency, 2005

De 10 största energiproducenterna

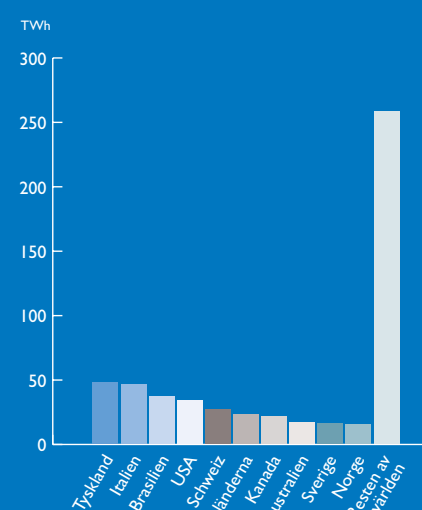
Källa: International Energy Agency, 2004

De 10 största ellexportörerna

Källa: International Energy Agency, 2004

De 10 största elimportörerna

Källa: International Energy Agency, 2004

Avreglerade elmarknader i EU

Följande länder har fullt avreglerad elmarknad inom EU:

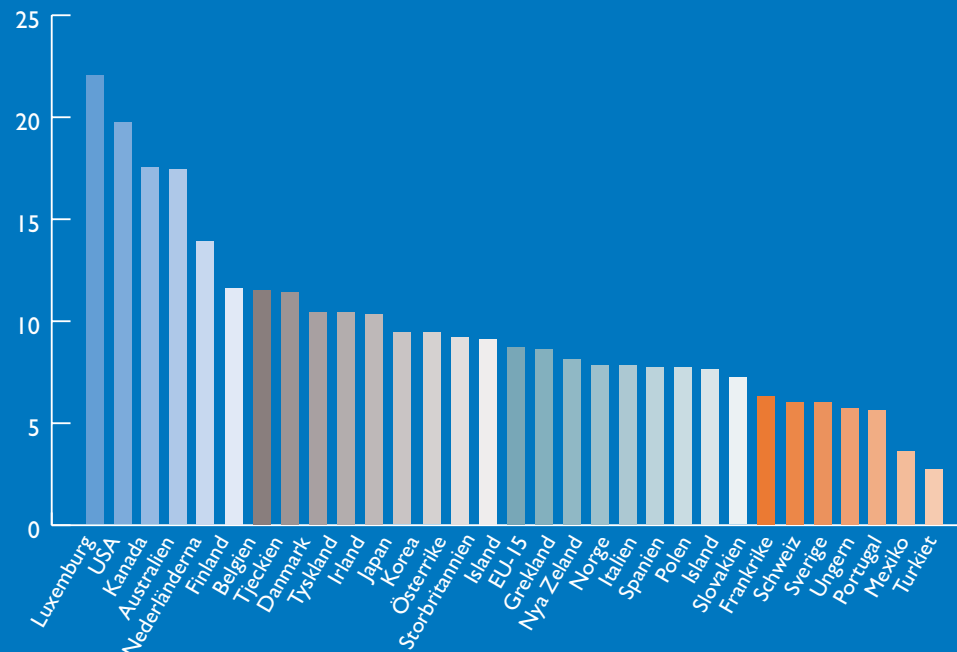
- Danmark
- Finland
- Irland
- Nederländerna
- Spanien
- Storbritannien
- Sverige
- Österrike

Källa: Eurelectric och EU Energy, 2006

Koldioxidutsläpp per invånare

Ton CO₂
per invånare

Källa: OECD, 2003

Lunds Energikoncernen AB (publ)

Lunds Energikoncernen AB ägs, via holdingbolaget Krafringen AB, av fyra skånska kommuner och då till 82,4 % av Lunds kommun, 12,0 % av Eslövs kommun, 3,5 % av Hörby kommun samt 2,1 % av Lomma kommun. Antalet energikunder uppgår till 163 000 och 425 personer är anställda i koncernen. Verksamheten omfattar elnät, elförsäljning, elproduktion, fjärrvärme, fjärrkyla, naturgas, kommunikationsnät, belysning samt entreprenad- och servicetjänster.

Tyngdpunkten i verksamheten finns i Skåne och moderbolaget finns i Lund. Koncernen är även starkt etablerad i Blekinge, Småland, Nynäshamn, Sjuhäradsbygden och på Västgötaslätten.

Den lokala förankringen är en av grundstenarna i koncernens strategi. Varje lokalt bolag har en lokal försäljningsavdelning, lokal kundservice, lokalt stationerade montereresurser och lokalt förankrade styrelser med minst två representanter från kommun eller det lokala näringslivet.

LUNDS ENERGI
KONCERNEN

År 2007 fyller Lunds Energikoncernen 100 år.